

Evaluatie Oriëntatiereizen 2014-2018 van het Mondriaan Fonds

The encounter with art - and with others over art - can help us identify with one another, expand our notions of we ... from the local to the global.

Olafur Eliasson, artist¹

Esther Gottschalk & Renée Borgonjen
In opdracht van het Mondriaan Fonds
Amsterdam, Juli 2019

¹ <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/why-art-has-the-power-to-change-the-world/>

Inhoud

Managementsamenvatting en conclusie	4
1. Inleiding	9
1.1 Aanleiding en vraag	9
1.2 Aanpak evaluatie	9
1.3 Leeswijzer	10
2. Definitie oriëntatiereis	11
2.1 Doelstellingen	11
2.2 Programma	11
2.3 Beleidskader Mondriaan Fonds	12
2.4 Internationaal Beleidskader	13
3. Inventarisatie.....	15
3.1 Aantal deelnemers.....	15
3.2 Diversiteit van de deelnemers.....	15
3.3 Selectie deelnemers	16
3.4 Bestemmingen.....	17
3.1 Budget.....	18
4. Uitkomstenmonitor.....	20
4.1 Goede, representatieve respons	20
4.2 Internationaal netwerk.....	20
Deelnemers houden contact met bezochte instellingen	20
Netwerk onder de reisgenoten	23
Waardevol voor de actuele beroepspraktijk.....	23
Conclusie netwerk: opgedane contacten blijken duurzaam.....	25
4.3 Concrete uitkomsten	25
Meerderheid ontwikkelt concrete projecten.....	25
Uitkomsten van de deelnemers, per reis	26
(Nog) geen resultaat.....	29
Aantal en soort resultaten	29
Langere termijneffecten.....	31
Conclusie uitkomsten: lijst concrete resultaten.....	32
4.4 Kennisontwikkeling en visieverbreding	33

Overzicht en inzicht	33
Betekenis voor de actuele kunstpraktijk, qua kennis en visie	34
Conclusie kennis en visie: de reis versterkt de professionele vorming	35
4.5 Tevredenheid deelnemers.....	35
4.6 Conclusie uitkomstenmonitor: belang en meerwaarde zijn groot	37
5. Beleidsevaluatie	39
5.1 Waardering van het instrumentarium.....	39
Werving en selectiebeleid deelnemers.....	39
Samenstelling groep.....	39
5.2 Programma	40
5.3 Communicatie en follow up	42
5.4 Evaluatie en nazorg	43
6. Belang en maatschappelijk rendement	45
6.1 Belang van de oriëntatiereis in de globalisering van de Nederlandse kunstwereld .	45
Meerwaarde in pre-projectfase	45
Meerwaarde in nieuwe en politiek complexe regio's.....	45
Meerwaarde maatwerk Mondriaan Fonds	47
6.2 Meerwaarde voor vernieuwing	48
6.3 Conclusie: artistieke / maatschappelijke meerwaarde	51
7. Aanbevelingen.....	53
8. Praktische suggesties ten aanzien van het programma.....	55
9. Bronnen.....	56
9.1 Geraadpleegde bronnen.....	56
9.2 Geïnterviewden	56
10. Bijlage: Deelnemers 2004-2018	57
11. Bijlage: Questionnaire Orientation Trip	60

Managementsamenvatting en conclusie

Inleiding

Gevraagd is de termijneffecten van de oriëntatiereizen 2014-2018 te evalueren, daarin de reizen en uitkomsten in kaart te brengen en deze te toetsen aan de doelstellingen en beoogde maatschappelijke effecten. Het onderzoek is uitgevoerd aan de hand van bureauonderzoek, een mailenquête en interviews.

Het Mondriaan Fonds organiseert sinds 2004 oriëntatiereizen voor beeldend kunstenaars en bemiddelaars naar Azië, (Latijns-)Amerika en Afrika. Het doel van de oriëntatiereis is om internationale netwerken en contacten uit te breiden en de internationale dialoog tussen kunstprofessionals te stimuleren. Partner instellingen zijn Flanders Arts Institute (sinds 2007), Danish Agency for Culture en het Zwitserse Pro Helvetia (beide sinds 2011).

De oriëntatiereizen zijn deel van het internationaliseringbeleid van het Mondriaan Fonds. Andere beleidsinstrumenten in dat verband zijn het Internationaal Bezoekers Programma, presentaties in het buitenland; ondersteuning van galeries op buitenlandse kunstbeurzen.

Inventarisatie 2014-2018

In de periode 2014-2018 gingen de Oriëntatiereizen naar: [Zuid-Afrika en Zimbabwe](#) (2018); [Houston, New Orleans en Miami \(VS\) en Cuba](#) (2017); [Iran en Armenië](#) (2016); [2015 Chili en Colombia](#) (2015); [Zuid Korea en Japan](#) (2014). Aan deze reizen hebben deze periode in totaal 82 professionals deelgenomen: 59 professionals uit de doelcategorie en 23 maal een vertegenwoordiger van de deelnemende fondsen. Via het Mondriaan Fonds zijn de afgelopen vijf jaar in totaal 30 kunstprofessionals uit Nederland geselecteerd om deel te nemen, afkomstig van verschillende soorten instellingen en delen van Nederland. Er namen meer vrouwen (65%) dan mannen (35%) deel aan de reizen.

Belangrijkste resultaten

Netwerk

Uit het onderzoek blijkt dat meer dan drie kwart van de deelnemers (77 %) na afloop duurzame internationale contacten onderhoudt met de bezochte personen en organisaties. Gemiddeld draagt de OR bij aan 1,6 nieuwe netwerkcontacten voor de deelnemers. De netwerkvorming blijkt voor alle reizen in min of meer dezelfde mate; de reis uit 2014 evengoed als die uit 2018. Daarnaast onderhouden *alle* deelnemers nog contacten met een of meerdere (internationale) reisgenoten. De reis biedt een platform voor dialoog tussen de deelnemers onderling. Dit is een sterk en zeer gewaardeerd aspect van de reisformule. Vrijwel iedereen beschouwt de opgedane contacten als een waardevolle verrijking van het professionele netwerk en de actuele beroepspraktijk. Veel contacten blijken ook op langere termijn relevant. Men komt elkaar nog regelmatig tegen, wisselt contacten uit, geeft elkaar tips, adviezen. Daarbij bieden de opgedane contacten verdere toegang tot kunstenaars, curatoren en critici in de betreffende regio's. Ook stellen de internationale instellingen en

kunstenaars belang in het contact met de fondsen en zien zij de ontvangst van de delegatie als een manier om een betere verstandhouding op te bouwen. Geconcludeerd kan worden dat de doelstelling om door middel van de oriëntatiereizen duurzame en relevante internationale netwerken op te bouwen zonder meer wordt behaald.

Concrete uitkomsten

Van de respondenten geeft maar liefst 74% (tegenover 61 % in de Evaluatie OR 2009-2013) aan dat de oriëntatiereis tot concrete projecten heeft geleid. Door 23 (van de 31) respondenten worden maar liefst 51 concrete uitkomsten genoemd, dat is gemiddeld 1,6 project per deelnemer; meer dan de vorige periode. Slechts 7% heeft (nog) geen resultaat. Daarnaast zijn er vele plannen. Dit is een aanzienlijke score, gegeven de nieuw te ontginnen regio's en over het algemeen moeilijker omstandigheden om projecten daadwerkelijk te realiseren.

De lijst met resultaten is indrukwekkend te noemen. Meest voorkomende resultaat zijn tentoonstellingen en projecten met kunstenaars en instellingen. Zowel met de doellanden als met de reisgenoten. Nederlandse kunstenaars en curatoren namen deel aan internationale festivals en biënnales, zoals het Roskilde Festival, Korea Biennale Media City Seoul, de Karachi Biennale 2017, als direct of indirect gevolg van de oriëntatiereizen. Ook zijn er opvallend veel residencies. Daarnaast leiden de reizen tot lezingen, workshops en conferenties en zijn er publicaties en adviseurschappen als uitkomst genoemd. Uit elke reis komen projecten voort: uit de reis van 2014 evengoed als die van 2018. Geconcludeerd kan worden dat de oriëntatiereizen een aanzienlijke stroom aan nieuwe tentoonstellingen, publicaties en debatten genereert, die op hun beurt weer tot nieuwe samenwerkingsprojecten en netwerken leiden. De oriëntatiereizen zijn daarmee succesvol en beantwoorden aan de doelen van het Mondriaan Fonds.

Kennis

Het onderzoek laat zien dat de deelnemers de oriëntatiereizen ervaren als een verrijking van hun kennis en visie. De reizen dragen bij aan een genuanceerder beeld, scherpen het referentiekader, tonen alternatieve praktijken en maken bewust van lokale context, urgente vraagstukken en cross culturele samenwerking. Niet alleen het bezoek aan het buitenland draagt daartoe bij. De intensieve discussies en uitwisseling met vakgenoten met verschillende achtergronden en beroepspraktijken tijdens de reis blijkt minstens zo belangrijk. De oriëntatiereizen beantwoorden daarmee ruimschoots aan de informatie en kennis doelstelling. Op hun beurt brengen de deelnemers hun kennis en visie over in hun artistieke en curatoriale praktijk, aan zowel vakgenoten als aan publiek.

Waardering , suggesties en aanbevelingen

Door middel van de enquête is de tevredenheid van de deelnemers gemeten. Gevraagd naar de verwachtingen die men had, noemt men: het verkennen van een nieuwe regio en daarmee een (eerste) beeld krijgen van het culturele landschap; het verruimen van de blik; netwerk uitbreiden en het verkennen van de mogelijkheden om samen te werken.

Vervolgens is gevraagd of de reis de verwachtingen heeft waargemaakt. Dit is voor *alle* respondenten het geval. De tevredenheid is hoog. Velen nemen spontaan de ruimte om de organisatie complimenteren. De wensen en verwachtingen zijn in lijn met de doelen en aanpak van het Mondriaan Fonds. De oriëntatiereis is een gewaardeerd programma, waarvan het belang volgens de respondenten alleen maar toeneemt in de snel veranderende wereld.

Door de respondenten zijn verschillende suggesties en aanbevelingen gedaan. Suggesties zijn er bijvoorbeeld voor reisbestemmingen (Zuidoost Azië, Russisch Azië; Noord Korea); het inruimen van tijd voor atelierbezoeken, eventueel in kleinere groepen. Verder raden onderzoekers aan om alle online communicatie rond de oriëntatiereizen op één plek te ontsluiten. En alert te blijven op (kosten) verschillen tussen freelancers en mensen in dienstverband. Een respondent geeft aan zich moeilijk 15 dagen vrij te kunnen maken vanwege verplichtingen binnen de instelling en suggereert (ook) kortere reizen. Tot slot is geconstateerd dat de aanbevelingen uit de vorige perioden met goed gevolg zijn geïmplementeerd.

Maatschappelijk belang en verbinding

De oriëntatiereis is een van de instrumenten in het internationaliseringbeleid van het Mondriaan Fonds die middels ontwikkeling en verbinding bijdragen aan een vitale kunstsector. De oriëntatiereis zorgt voor uitwisseling en draagvlak en vervult een belangrijke rol in het ontginnen van minder bekende en politiek complexe regio's, in de oriëntatiefase. Via de reis leggen curatoren, kunstenaars en critici de eerste contacten, waaruit – in de meeste gevallen – duurzame netwerken ontstaan die de komende jaren ook in Nederland hun weerslag zullen krijgen en uitmonden in concrete resultaten. Daarnaast gaat het ook om betekenisvolle contacten onder reisgenoten en bijdrage aan de zuid-zuid relaties, waar de basis gelegd wordt voor toekomstige samenwerking en een beter begrip van urgente mondiale kwesties en meervoudige perspectieven.

Cruciaal is het identificeren van de juiste artistieke en transformatieve knooppunten ter plaatse. Dit gaat verder dan het bezoeken van alleen de topinstellingen en grote instituties. Juist lokale initiatieven en onafhankelijke curatoren moeten bereikt worden om inzicht te krijgen in de situatie. Het Mondriaan Fonds heeft daartoe een wereldwijd relevant netwerk en een gerespecteerde positie opgebouwd (ook met het Internationaal Bezoekers Programma).

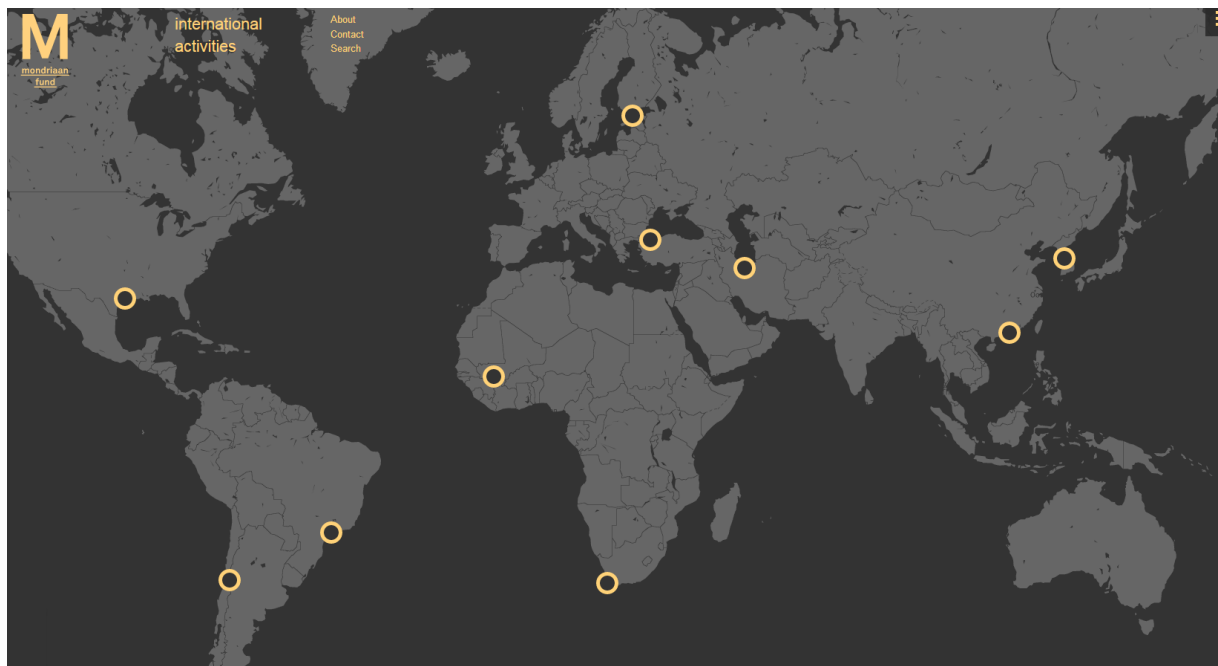
De Oriëntatiereizen zijn gericht op artistiek en curatoriaal onderzoek en ontwikkeling. Dit is overeenkomstig met de missie en doelstellingen van het Mondriaan Fonds en met de fundamentele waarden in de internationale kunstwereld. Een gelijkwaardige houding legt de basis voor een duurzame culturele uitwisseling en daarmee (op termijn) handelsbevordering en marktverruiming. Bij de opbouw van banden met 'nieuwe' landen spelen zowel OR als het IBP een cruciale rol.

Conclusie

Kijkend naar de positie van Nederland, in internationaal perspectief, kan op basis van deze evaluatie worden vastgesteld dat Europa nog altijd een voorsprong heeft als het gaat om culturele infrastructuur en (overheids) steun voor verspreiding en ontwikkeling van kunst. Fondsen zoals het Mondriaan Fonds, die bereid zijn te investeren in hun eigen kunstenaars en instellingen, spelen cruciale rol in het behouden van deze positie. Niet alleen door te investeren in het verspreiden en promoten van Nederlandse kunst, maar vooral ook door zich open en actief te blijven verhouden tot internationale ontwikkelingen; daarvan te leren en de actuele kunstpraktijk in Nederland te blijven vernieuwen in relatie tot de voortdurend veranderende werkelijkheid. De Oriëntatiereis en het Internationaal Bezoekers Programma spelen hierin een belangrijke rol.

Geconcludeerd kan worden dat de oriëntatiereis een efficiënt en effectief instrument is die bijdraagt aan de ontwikkeling en vernieuwing van de kunstpraktijk in Nederland en de versterking van de interculturele competenties van de in Nederlands actieve kunstenaars, bemiddelaars en hun publiek., waarmee het een maatschappelijk relevante rol vervult. De reis voldoet ruimschoots aan de achterliggende doelen en motivatie van het Mondriaan Fonds.

De Oriëntatiereis is een (financieel) relatief bescheiden programma. Niettemin gaat er een sterke innoverende werking van uit op internationale netwerken, tentoonstellingspraktijk, kennis en publiek debat, die op lange termijn doorwerkt. Gezien het belang daarvan voor de sector wordt voortzetting op het huidige hoge niveau en zo mogelijk uitbreiding van de Oriëntatiereizen aanbevolen.

OR 2014

1. Inleiding

1.1 Aanleiding en vraag

De Oriëntatie - en studiereis is de jaarlijkse reis naar het buitenland, waarbij een groep kunstenaars en/of kunstprofessionals uit Nederland en een aantal partnerlanden zich intensief oriënteert op een minder bekende regio, met als doel de verruiming van het internationale blikveld in Nederland².

De Oriëntatiereizen zijn een belangrijk beleidsinstrument waarmee het Mondriaan Fonds bijdraagt aan internationale samenwerking. Andere beleidsinstrumenten in dat verband zijn onder meer het Internationaal Bezoekers Programma, presentaties in het buitenland, internationale gastateliers, ondersteuning van galeries op buitenlandse kunstbeurzen en Internationale Samenwerkingsprojecten Erfgoedinstellingen.

In de onderzoeksperiode gingen de Oriëntatiereizen naar Zuid-Afrika en Zimbabwe (2018), Cuba en de Verenigde Staten, te weten Houston, New Orleans en Miami (2017), Iran en Armenië (2016), Chili en Columbia (2015) en naar Zuid Korea en Japan (2014).

Om de termijneffecten te monitoren is behoefte aan evaluatie van de Oriëntatiereizen in de periode 2014- 2018. Kernvraag is het evalueren van de kwaliteit van de programma's (doen we het goed) en het in kaart brengen van de termijneffecten en het cultureel maatschappelijk rendement van de programma's (doen we het goede).

Samengevat luidt de vraagstelling:

- Inventariseer de oriëntatiereizen 2014-2018
- Inventariseer de resultaten daarvan
- Toets de resultaten van de oriëntatiereizen aan de doelstellingen en beoogde effecten
- Toets de kwaliteit en uitvoering van het programma en geef aanbevelingen voor verbeteringen.

Waar mogelijk wordt een vergelijking gemaakt met de oriëntatiereizen in de periode 2009-2013. Gelijktijdig is ook Internationaal Bezoekers Programma 2014-2018 geëvalueerd. Beide onderzoeken zijn apart gerapporteerd, maar met oog voor de synergie.

1.2 Aanpak evaluatie

² Addendum bij het Beleidsplan Mondriaan Fonds 2013 - 2016

Op basis van **bureauonderzoek** is het programma geïnventariseerd en is een analyse gemaakt van de bezochte landen, het aantal deelnemers en het programma. Bronnen zijn onder meer de reisprogramma's, evaluaties van de deelnemers en blogs. Daarnaast is gebruik gemaakt van jaarverslagen en beleidsplannen.

Op basis van een **enquête** is onderzocht hoe OR doorwerkt na de reis. Met name op gebied van netwerk, kennisvermeerdering en concrete projecten. Daartoe is een korte vragenlijst ontwikkeld, met gesloten en open vragen (zie bijlage 1). Deze is per mail aan alle deelnemers 2014-2018 voorgelegd. Voor de respondenten die dat wensten, is de anonimiteit gegarandeerd.

In aanvulling op de vragenlijst is gereflecteerd op de selectieprocedure, de meerwaarde van het programma in de context van internationale verhoudingen en de (praktische) invulling van de bezoeken en de interactie met de Nederlandse kunstwereld. Hiertoe zijn **interviews** gehouden met een selectie van de deelnemers en bezochte instellingen uit de verschillende jaarprogramma's. Ook is informatie uitgewisseld met leden van de selectiecommissie in verscheidene jaren en met Haco de Ridder, Senior project officer international relations van het Mondriaan Fonds.

1.3 Leeswijzer

Eerst wordt kort de achtergrond geschetst van het programma en de beleidsuitgangspunten. Vervolgens worden de reizen geïnventariseerd. In de uitkomstenmonitor komen de resultaten aan bod ten aanzien van netwerk, samenwerking en kennisontwikkeling. Daarna volgt de beleidsevaluatie, waarin het uitnodigingsbeleid en het programma worden besproken. Daaruit volgen de aanbevelingen en suggesties. De samenvatting en conclusie zijn bij wijze van managementsamenvatting aan het begin geplaatst.

2. Definitie oriëntatiereis

Sinds 2004 organiseert het Mondriaan Fonds jaarlijks een oriëntatiereis voor beeldend kunstenaars en bemiddelaars op het gebied van beeldende kunst naar buitenlandse regio's die in opkomst zijn en interessante ontdekkingskansen bieden. Het Mondriaan Fonds werkt nauw samen met een aantal partnerinstellingen, het Flemish Art Institute FAI (sinds 2007), de Danish Arts Agency en het Zwitserse Pro Helvetia (sinds 2011). Met dit programma dragen de organisatoren bij aan de interculturele dialoog en toekomstige internationale uitwisseling en samenwerking te stimuleren.

Samenwerking met partners in andere landen verleent de reizen extra meerwaarde, zowel voor de dynamiek binnen het reisgezelschap als met de bezochte organisaties

Het Mondriaan Fonds betreft het veld bij de keuze van onderwerpen en bestemmingen en organiseert jaarlijks een open inschrijving. De opgedane ervaringen, de verdieping van kennis, de uitbreiding van netwerken en andere resultaten worden breed verspreid.

2.1 Doelstellingen

De oriëntatiereizen beogen het internationale perspectief te verruimen en vakinhoudelijke internationale contacten te leggen. Ze dragen bij aan de kennisvermeerdering, visieverbreding en netwerkvorming binnen de culturele sector.

Het primaire doel van de reizen is een overzicht te verschaffen over de hedendaagse beeldende kunstsector in deze landen, de belangrijkste actoren te introduceren en de deelnemers kennis te laten maken met de mogelijkheden van uitwisseling, evenals de motieven en achtergronden van de verschillende partijen.

2.2 Programma

Het programma bestaat uit bezoek aan verschillende musea, presentatie-instellingen, galeries, artist-in-residence plekken, kunstenaars, verzamelaars en de lokale sleutelfiguren in de verschillende steden. Er worden afspraken gemaakt met belangrijke curatoren, critici en kunstenaars uit de kunstwereld ter plaatse. De informatievoorziening wordt verzorgd in nauwe samenwerking met de partnerfondsen, die daarvoor elk uit hun eigen expertise en netwerk kunnen putten. De deelnemers krijgen zo een op kwaliteit en variëteit samengesteld programma aangeboden, waardoor zij zich in relatief korte tijd een goed beeld kunnen vormen en zoveel mogelijk relevante contacten kunnen leggen voor toekomstige uitwisseling en samenwerking.

Het Mondriaan Fonds is verantwoordelijk voor de samenstelling van het programma. Haco de Ridder, Senior project officer international relations van het Mondriaan Fonds leidt zowel het oriëntatiereis programma als het internationale bezoekersprogramma, wat de wisselwerking, efficiency en effectiviteit van beide programma's versterkt.

Door middel van een blog wordt kennis en visie van de deelnemers overgedragen aan vakgenoten en publiek. Deze blogs vormen een bron van informatie over de bezochte musea, kunstinstellingen, kunstprofessionals, de organiserende partijen, de deelnemers, het programma, relevante literatuur en overzichtskaarten. De informatie blijft zo beschikbaar voor alle deelnemers, bezochte kunstprofessionals en andere geïnteresseerden.

2.3 Beleidskader Mondriaan Fonds

Internationalisering staat hoog op de agenda van het Mondriaan Fonds. Dat uit zich door verschillende activiteiten en samenwerkingen³.

- Via het **Bezoekersprogramma** nodigt het fonds buitenlandse gasten uit zich te oriënteren op de actuele ontwikkelingen in de kunst in Nederland. Met het aanbieden van een programma dat aansluit bij de werkpraktijk en interesse van de buitenlandse gast, wil het fonds internationale belangstelling wekken voor hedendaagse kunst in Nederland en de positie daarvan in het buitenland versterken.
- De jaarlijkse **Oriëntatiereis** voor beeldend kunstenaars en bemiddelaars naar buitenlandse regio's die in opkomst zijn, levert de deelnemers ook een relevant internationaal netwerk op, draagt bij aan internationale zichtbaarheid van beeldende kunst uit Nederland en uitwisseling en dialoog met internationale circuits. De reizen zijn vaak het begin van een dialoog met langdurige relaties tot gevolg.
- Het **Nederlands paviljoen van de Biënnale van Venetië** fungeert als een belangrijk podium dat bijdraagt aan de uitstraling van kunst uit Nederland. Het maakt de productie van nieuw en actueel werk mogelijk en het stelt relevante onderwerpen in de kunst en de samenleving aan de orde. Het Mondriaan Fonds is als opdrachtgever verantwoordelijk voor de Nederlandse inzending. Daarnaast is er een **specifiek internationaal instrumentarium** dat gericht is op artistieke ontwikkeling, op uitwisseling en op de versterking van de internationale positie van beeldende kunst uit Nederland, zoals de **Bijdrage Presentaties Buitenland** en de **Internationale Ateliers**.
- Het **fonds werkt samen** met organisaties als DutchCulture en het netwerk van internationale fondsen Visual Arts Platform, het ministerie van Buitenlandse Zaken en culturele medewerkers van Nederlandse ambassades wereldwijd. Het fonds sluit

³ Beleidsplan Mondriaan Fonds 2017-2020

met activiteiten en presentaties op gezette tijden aan bij actuele ontwikkelingen en mogelijkheden voor presentatie in het buitenland, zoals de Buchmesse in Frankfurt.

2.4 Internationaal Beleidskader

Het internationaliseringbeleid van het Mondriaan Fonds sluit aan bij het Internationaal Beleidskader van het kabinet. In deze periode is dat respectievelijk het Internationaal Beleidskader 2013-2016 en het Internationaal Beleidskader 2017–2020.

In een steeds verder globaliserend speelveld is het internationaliseringbeleid voor alle cultuurfondsen een belangrijke pijler. Om geslaagde internationale samenwerking mogelijk te maken is een sterk samenspel vereist van de vele partijen die betrokken zijn.

In de brief Meer dan kwaliteit⁴ wordt de visie van toenmalig minister Halbe Zijlstra van OCW op het internationaal cultuurbeleid voor de periode 2013-2016 uiteen gezet. Uitgangspunt blijft dat culturele instellingen en kunstenaars zelf aan hun internationale activiteiten in het buitenland vorm en inhoud geven. Het kabinet kiest voor een scherpere focus en structurele samenwerking met lokale partners, met de buitenlandse vraag als vertrekpunt. De versterking van het Nederlands economisch belang is voor het eerst expliciet als doel van het internationaal cultuurbeleid geformuleerd, in lijn met het algemene kabinetsbeleid.

De doelen uit Meer dan kwaliteit bieden de beleidscontext voor de oriëntatiereizen:

- Een aantoonbaar toegenomen vraag naar topinstellingen en kunstenaars om zich op internationale podia en festivals te presenteren;
- Een kwalitatief hoogwaardige presentie van Nederlands bewezen talent en vernieuwend aanbod op de relevante presentatieplekken, zoals beurzen en grote internationale evenementen en show-cases, filmfestivals, biënnales en podiumkunstenfestivals;
- Positieve aandacht voor Nederland die leidt tot duurzame relaties en uitwisseling.

Met het Beleidskader 2017-2020⁵ wordt de eenzijdige focus op de economische waarde van cultuur, en het exporteren van de Nederlandse cultuur weer losgelaten. Met de IOB en de Raad voor Cultuur constateert OCW dat dit een smalle benadering is die onvoldoende recht doet aan de breedte van de internationale culturele praktijken en de waarde van cultuur die daarmee tot stand komt: intrinsiek, maatschappelijk en economisch.

⁴ Beleidskader Internationaal Cultuur Beleid 2013-2016

⁵ Beleidskader Internationaal Cultuur Beleid 2017-2020

Voor de periode 2017-2020 staat de aandacht voor zowel de intrinsieke en maatschappelijke waarde van cultuur, als de economische waarde weer centraal. De nadruk ligt op het belang van uitwisseling, netwerken en wederkerigheid: het internationaal cultuurbeleid is meer dan een exportbeleid. Het kabinet streeft naar een samenhangende en integrale landenaanpak waarin men een coördinerende rol voor DutchCulture ziet⁶. Daarnaast is er meer ruimte voor maatwerk en initiatieven uit het veld; inzet op de verbindende rol die cultuur internationaal kan spelen, met een focus op de ring rond Europa en ondersteuning van culturele diplomatie wereldwijd.

OR 2017

⁶ Beleidskader Internationaal Cultuurbeleid 2017-2020

3. Inventarisatie

3.1 Aantal deelnemers

Inventarisatie van het aantal deelnemers in de periode 2014 -2018 geeft het volgende beeld.

Jaar	2014	2015	2016	2017	2018	Totaal
Deelnemers	14	12	11	11	11	59
Vertegenwoordigers van de vier partnerinstellingen (MF, DAC, FAI, Pro Helvetia)	4	5	6	3	5	23
Totaal	18	17	17	14	16	82

In de periode 2014-2018 hebben 59 professionals uit de doelcategorie deelgenomen aan de oriëntatiereizen. De reizen zijn telkens begeleid door het Mondriaan Fonds en tenminste een vertegenwoordiger van de partnerfondsen. Via het Mondriaan Fonds zijn de afgelopen vijf jaar in totaal 30 kunstprofessionals uit Nederland mee geweest.

3.2 Diversiteit van de deelnemers

De deelnemers worden geselecteerd uit de aanmeldingen die via een Open Call bij het Mondriaan Fonds binnenkomen. De samenstelling van de groep is volgens het fonds een belangrijke factor voor het welslagen van de reis in relatie tot de doelstellingen. Het Mondriaan Fonds let daarbij op een **heterogene samenstelling** van de groep; diverse disciplines en specialismen in de kunsten; diversiteit in inhoudelijke programmering; spreiding over doelgroepen; een evenwichtige man-vrouwverdeling; spreiding over verschillende soorten instellingen. Ook let het fonds op de geografische spreiding van de instellingen over Nederland. Het streven is zoveel mogelijk instellingen aan de beurt te laten komen. Daarbij richt het fonds zich primair op beslissers en intermediairs die een platform tot hun beschikking hebben (tijdschrift, museum, kunstinstelling).

Uit de inventarisatie 2014-2018 blijkt dat er deze periode meer vrouwen (53) dan mannen (29) aan de oriëntatiereizen hebben deelgenomen. De vorige perioden was de verhouding 50/50. De meeste Nederlandse deelnemers zijn afkomstig uit Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht, en daarnaast ook uit Eindhoven, Arnhem, Maastricht, Schiedam, Haarlem,

Middelburg, Amstelveen, Vijfhuizen, Son en Breugel, Sittard, Putten, Enkhuizen, Hoorn en Edam.

Van de presentatie instellingen gingen vertegenwoordigers mee van Stroom, Nest, Kunstfort Vijfhuizen, Heden en A Tale of a Tub. Van de musea namen het Stedelijk Museum Amsterdam, het Stedelijk Museum Schiedam, De Domijnen Sittard/Geleen en het Cobra Museum Amstelveen deel. Er waren in deze periode geen deelnemers van Museum Boijmans en het Centraal Museum Utrecht; zij waren in de periode 2009 – 2013 al vertegenwoordigd. Vier maal ging een onafhankelijk curator en drie maal een criticus / journalist mee, waarbij moet worden opgemerkt dat een aantal curatoren ook als criticus opereren. In 2014 maakte de Ambassadeur voor culturele samenwerking van het Ministerie van Buitenlandse Zaken deel uit van het gezelschap.

Met de diversiteit van de Nederlandse deelnemers 2014-2018 beantwoordt het Mondriaan Fonds aan de beoogde heterogene samenstelling. De partnerinstellingen Flemish Art Institute, Danish Agency for Culture en Pro Helvetia nodigen elk een à twee deelnemers uit. Per reis gaat van elke instantie één vertegenwoordiger mee, soms twee. Om een goede interactie met de bezochte organisaties te waarborgen, wordt een maximum van 18 reisgenoten aangehouden.

3.3 Selectie deelnemers

In de vorige onderzoeksperiode 2009-2013 zijn door het Mondriaan Fonds **belangrijke wijzigingen** doorgevoerd in de selectie van de Nederlandse deelnemers. Dit met het oog op een open en transparante selectie. Tot en met 2011 was deelname aan de oriëntatierizen uitsluitend op basis van **uitnodiging**. Sinds 2012 is deelname aan de oriëntatierizen uitsluitend op basis van **open inschrijving**. Sinds 2013 staat deelname niet alleen open voor bemiddelaars (freelance) curatoren, museum- en instelling directeurs en beschouwers), maar **ook voor kunstenaars**. Ook wordt sinds 2013 een **eigen bijdrage** gevraagd van €750 per deelnemer.

Sinds 2012 werkt het Mondriaan Fonds met een **selectiecommissie** om de keuze van deelnemers uit Nederland te bepalen. Veel juryleden zijn oud-deelnemers. De afgelopen periode bestond de jury uit de volgende personen:

jaar	selectiecommissie
2014	Brigitte van der Sande, Jack Zegbars en Sabrina Kamstra
2015	Rob Knijn, Frank Koolen en Stijn Huijts
2016	Laurie Cluitmans, Wilma Sütö en Frank Koolen

2017	Frank Koolen, Jelle Bouwhuis en Zippora Elders
2018	Zippora Elders, Jelle Bouwhuis en Atousa Bandeh Ghiasabadi

Uit de inventarisatie blijkt dat de oriëntatiereizen zeer gewild zijn; er zijn meer aanmeldingen dan beschikbare plaatsen. In 2013 - het eerste jaar waarin de selectieprocedure in werking is - ontving het Mondriaan Fonds aanmeldingen van 22 bemiddelaars en 15 kunstenaars. Op basis van het advies van de adviescommissie werden 5 bemiddelaars en 2 kunstenaars geselecteerd.

In de periode 2014 – 2018 werden er steeds 6 kunstprofessionals uit Nederland geselecteerd. Het aantal aanmeldingen is redelijk constant met een uitschieter voor de reis naar Iran en Armenië. Kandidaten hebben gemiddeld een kans van 1:5 om geselecteerd te worden.

Beschikbare NL plekken per reis: 6		aanvragen		
jaar	bestemming	bemiddelaars	kunstenaars	totaal
2014	Zuid Korea en Japan	14	15	29
2015	Chili en Colombia	16	9	25
2016	Iran en Armenië	22	13	35
2017	Cuba en de Verenigde Staten	16	9	25
2018	Zuid Afrika en Zimbabwe	16	9	25

3.4 Bestemmingen

Als bestemming voor de Oriëntatiereizen wordt gekozen voor gebieden die (nog) niet in het middelpunt van de (westerse) belangstelling staan, maar waar wel interessante artistieke ontwikkelingen plaatsvinden. Juist over en in die gebieden ontbreken vaak gegevens en contacten. Nieuwe ontwikkelingen op het internationale podium komen steeds vaker uit andere landen of regio's dan de gevestigde westerse culturele centra: de belangstelling gaat vaker uit naar Afrika, Latijns-Amerika en Azië. Vroegtijdige identificatie van interessante projecten en kunstenaars aldaar kan bovendien indirect bijdragen aan de internationale positie van de Nederlandse kunstwereld.

Bij de keuze van de reisbestemmingen houdt het Mondriaan Fonds rekening met de prioriteitslanden van het kabinet. In het Internationaal Beleidskader 2013-2016 worden als prioriteitslanden benoemd: Duitsland, België (Vlaanderen), Verenigd Koninkrijk, Verenigde

Staten, Italië, Frankrijk, Spanje, Brazilië, Turkije, Rusland, China, India, Zuid Afrika, Indonesië en Japan. Daarnaast onderzoekt het ministerie in deze periode de samenwerking met de Arabische regio. Ook centraal Europa en Oost Europa heeft de aandacht van het kabinet.

In het beleidskader 2017-2020 zijn acht focuslanden aangeduid. De inhoudelijke en financiële bundeling en samenwerking richt zich op de volgende landen: België/Vlaanderen, China, Duitsland, Frankrijk, Indonesië, Turkije, de Verenigde Staten ,het Verenigd Koninkrijk en zes maatwerklanden: Japan, Italië, Zuid-Afrika, Brazilië, en Suriname. Daarnaast hebben de fondsen de ruimte om eigen afwegingen te maken – in lijn met het door de Raad voor Cultuur onderstreepte belang om te kijken naar (opkomende) culturele en creatieve hotspots.

In 2014 – 2018 gingen de oriëntatiereizen achtereenvolgens naar:

jaar	bestemming
2014	Zuid Korea en Japan
2015	Chili en Colombia
2016	Iran en Armenië
2017	Cuba en de Verenigde Staten
2018	Zuid Afrika en Zimbabwe

De reizen naar Verenigde staten, Zuid Afrika, Japan zijn direct in lijn met de focuslanden van het kabinet. Andere focuslanden zijn eerder aan bod gekomen.

De voorgaande reizen gingen naar:

jaar	bestemming
2013	Estland, Litouwen, Polen, Slowakije en Hongarije
2012	Indonesië en China
2011	Mali, Senegal en Marokko
2010	Nigeria, Turkije en Mali
2009	Brazilië, Argentinië en Peru
2008	Bangladesh, India en de Verenigde Arabische Emiraten
2007	Mexico en Curaçao
2006	Senegal en Zuid-Afrika
2005	China
2004	Egypte, Jordanië, Libanon

3.1 Budget

Voor de uitvoering van het programma heeft het Mondriaan Fonds middelen beschikbaar in

het kader van het Internationaal Cultuurbeleid, gefinancierd door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.

De kosten worden door de verschillende partnerfondsen gedeeld, elk naar rato van het aantal door hen uitgenodigde deelnemers. Daarnaast betalen sinds 2013 de deelnemers van het Mondriaan Fonds een eigen bijdrage van 750 euro. Gemiddeld bedroegen de out of pocket kosten voor het Mondriaan Fonds de afgelopen vijf jaar € 26.345 per reis⁷. De kosten variëren afhankelijk van het aantal deelnemers, de tickets, de reisduur en het prijspeil in de afzonderlijke landen.

OR 2017

⁷ De kosten voor de oriëntatiereis voor het Mondriaan Fonds bedroegen respectievelijk € 31.024,- in 2014; € 29.771,- in 2015; € 17.917,- in 2016; € 28.857,- in 2017 en € 24.154,- in 2018.

4. Uitkomstenmonitor

In dit hoofdstuk is het effect van de oriëntatiereizen gemeten in een zgn. uitkomsten monitor. De uitkomsten zijn gemeten in netwerk, concrete projecten en kennisvermeerdering. Dit gebeurt primair op basis van de enquêteresultaten, aangevuld met gegevens uit de evaluaties en jaarverslagen.

4.1 Goede, representatieve respons

Aan de hand van enquêteonderzoek en interviews zijn de uitkomsten van 5 jaren Oriëntatiereizen geïnventariseerd⁸. De vragenlijst is in de bijlage opgenomen.

Van de 59 benaderde deelnemers aan de Oriëntatiereizen 2014-2018 hebben er 31 (was 36 van de 66 benaderde deelnemers in 2009-2013) gerepsondeerd; 22 Nederlandse en 9 buitenlandse respondenten. Met een **respons van 53%** is een representatief beeld te geven van de termijneffecten voor de deelnemers.

In combinatie met het onderzoek naar het Internationaal Bezoekersprogramma van het Mondriaan Fonds, waaraan veel van de bezochte kunstprofessionals meedoen, kan een goed beeld worden geschetst van de werking van de oriëntatiereizen vanuit de verschillende perspectieven.

4.2 Internationaal netwerk

Deelnemers houden contact met bezochte instellingen

Een belangrijke indicator voor het succes van de reizen is de blijvende uitbreiding van het internationale netwerk. Uit de inventarisatie blijkt dat **maar liefst 77%** van de respondenten nog contact onderhoudt met één van de bezochte instellingen of personen. In de Evaluatie OR 2009-20013 was dit 72%. Vier respondenten, waarvan drie deelnamen aan de reis naar

⁸ Door middel van een enquête is onderzocht hoe de OR doorwerkt na het bezoek aan Nederland. Van het Mondriaan Fonds is een geactualiseerde adreslijst ontvangen. Van een aantal personen zijn geen actuele gegevens beschikbaar. Een deel van de adressen betreft medewerkers van de (collega) instellingen ?en behoort niet tot de doelcategorie voor dit onderzoek. Al met al is het onderzoek uitgezet onder 59 deelnemers.

Na een vooraankondiging en verzoek om medewerking van Christine Lindo, tot 1 maart 2019 plaatsvervangend directeur Mondriaan Fonds, is begin maart door de onderzoekers de vragenlijst verstuurd (zie bijlage). Ondanks de drukke agenda's tonen de reacties een grote betrokkenheid bij het bezoekersprogramma en bij het Mondriaan Fonds. Er is sprake van een grote bereidheid om mee te werken, al hebben sommigen meer tijd nodig. Aan de non respondenten is in april tweemaal een herinnering verstuurd. Dit heeft geleid tot een goede en representatieve respons, vergelijkbaar met voorgaande evaluaties, waarmee in zijn algemeenheid conclusies over de waardering en de kwaliteit getrokken kunnen worden.

de Verenigde Staten en Cuba, geven aan geen nauwe contacten meer te onderhouden, al komt men de bezochte personen her en der nog wel tegen.

Gevraagd werd te specificeren met welke bezochte instellingen of personen nog contact wordt onderhouden. Hierop hebben 17 respondenten spontaan 50 contactenpersonen genoemd; plus diverse niet bij naam genoemde galleries, collectieven en instellingen. Dit is een aanzienlijke score. Vrijwel iedereen noemt meer dan één contact, sommigen zelfs acht. Verschillende reacties laten zien dat het vooral om nieuwe contacten gaat, in regio's die tot dan toe relatief onbekend waren voor de deelnemers. Gemiddeld draagt de OR bij aan **1,6 nieuwe netwerkcontacten** voor de deelnemers. De netwerkvorming blijkt voor alle reizen in min of meer dezelfde mate; de reis uit 2014 evengoed als die uit 2018.

Sommige respondenten noemen spontaan 5 of meer mensen waarmee zij nog steeds contact onderhouden. Bijvoorbeeld:

OR 2016: Mahmoud Bakshi, Ehsan Lajevardi, Samira Hashemi, Simindokht Dehghani, Hamidreza Pejman

OR 2017: Susanna Pilar, artist; Los Carpinteros, artists; Orlando Hernandez (curator, Cuba); Leilani Lynch, curator The Bass, Miami; Bille Arning, Museum of Contemporary Art, Houston.

De Nederlands/Russische kunstenaar Ksenia Galiaeva (Galyaeva) geeft een indrukwekkende lijst van nu nog waardevolle contacten naar aanleiding van haar oriëntatiereis in 2014:

South Korea: MMCA Seoul - National Museum of Modern and Contemporary Art (taking part in symposium "From Vertical to Horizontal: The Changed Conditions of Art Production" 2018; in contact with Bartomeu Mari, now the former director of MMCA; MMCA Changdong (residency 2015); Jin&Park, artist and graphic designer duo (collaboration project, book NOLEMONNOMELON 2017); Dutch Embassy in Seoul; Kim Soo Hwan, professor of Russian Studies, Hankuk University of Foreign Studies (collaboration on NOLEMONNOMELON 2017, on his invitation taking part in symposium in Slavic-Eurasian Research Center, Hokkaido University, Japan, 2016); Hyein Seo, fashion designer; Rat School of Art Seoul (lectures en workshops) + many more - after the orientation trip I went back to South Korea five times, and also visited Noord Korea recently (Art & Architecture Tour 2018). Japan: AIT Tokyo (lecture 2018), Dutch Embassy in Tokyo, lecture at Arts Maebashi together with Rumiko Hagiwara, another participant of the trip, 2016. All mentioned contacts and collaborations are still actual.

Meest genoemde netwerkcontacten zijn: Bas Valckx van de Nederlandse Ambassade in Tokyo, Japan (4x genoemd); Samira Hashemi, mede-oprichter en -directeur van Va Space, een onafhankelijke kunstinstelling in Isfahan, Iran (5x genoemd) en FLORA ars + natura, een platform voor hedendaagse kunst in Bogotá, Colombia (7x genoemd).

Winnie Teschmacher, De Ketelfactory Schiedam, meldt dat de oriëntatiereis Japan voor haar heeft geopend. Ze heeft het land opnieuw bezocht in 2017, als vervolgreis, waar ze veel van de eerder gelegde contacten opnieuw aandeed, waarbij ze erg is geholpen door **Bas Valckx van de Nederlandse ambassade**. Op dit moment bereidt ze projecten voor met een aantal mensen uit Japan en is ze zelfs de taal aan het leren.

Rumiko Hagiwari is nog in contact met Arts Maebashi museum (Japan), Fumihiro Sumitomo en Bas Valckx. Deze contacten zijn **extra waardevol, vanwege de complexiteit** van de (gesloten) Japanse kunstwereld. Hagiwari: “As a Japanese artist based in the Netherlands, I am able to be a cultural mediator and my recent art practice is exactly dealing with it. (...) Since I have discovered the communication difficulty between European and East Asian through the trip, I started to consider to embed the complex into my art practices. I made a lecture performance describing it with certain sense of humor and this work has been presented many art places within the Netherlands and Japan.”

Zippora Elders van Kunstfort, werkt nog steeds met **Samira Hashemi** van Va Space, Isfahan, Iran. Ook Nathanja van Dijk van Tale of a Tub Rotterdam en kunstenaar James Beckett geven aan nog contact met haar te onderhouden.

De kennismaking met **FLORA ars + natura** wierp gelijk vruchten af. Curator Stephanie Noach hield er een tentoonstelling en een boekpresentatie en het Mondriaan Fonds heeft de residency als vervolg op de oriëntatiereis in 2015 als vast atelier opgenomen in het Buitenlandatelier programma. Noach: “My aims were to get a grasp of the institutions and infrastructure of Chili and Colombia, and this aim was met. I had hoped, but not expected, that some projects would result from it. In that sense, the outcome exceeded my expectations.”

Ook Martijn van Nieuwenhuyzen van het **Stedelijk Museum Amsterdam** noemt **FLORA ars + natura**, Museo Solidaridad Salvador Allende, ArtBo en diverse kunstenaars, onder wie Beatriz Gonzalez, Carlos Motta. “Doel was een begin te maken met het opbouwen van een netwerk in Latijns Amerika. Dit is goed gelukt. De reis bood mij het inzicht dat reizen in deze regio goed te doen is, ook als conservator uit een westerse regio met relatief nog weinig kennis over de kunstsituatie in Colombia en Chili. Ik heb na de oriëntatiereis zelfstandig nog twee keer Colombia bezocht, met name met het doel atelierbezoeken af te leggen, iets wat tijdens een groepsreis minder makkelijk te doen is. Daarnaast heb ik ook diverse andere landen in de regio bezocht en ben ik hard bezig het netwerk op te bouwen.”

Daarnaast wordt door veel respondenten expliciet genoemd dat men goed contact onderhoudt met het Mondriaan Fonds en de Vlaamse, Deense en Zwitserse partnerorganisaties, voor informatie, contacten, tips, etc.

Netwerk onder de reisgenoten

Tekenend is dat **alle respondenten** na de reis contact hebben gehouden met, veelal een aanzienlijk aantal, reisgenoten. Doordat deelnemers een à twee weken intensief met elkaar doorbrengen, leren ze elkaar goed kennen. Alle respondenten noemen spontaan drie of meer reisgenoten waarmee ze nog in contact staan. Sommigen noemen zowat alle reisgenoten.

De meeste buitenlandse deelnemers blijven intensief betrokken bij een deel van de Nederlandse deelnemers. Ook de internationale contacten binnen de groep beklijven – ook na verloop van tijd blijft het contact bestaan. Zij praten over actuele of toekomstige samenwerking. Ook als men niet veel meer met elkaar in contact staat, blijft het vertrouwen dat men makkelijk een beroep kan doen op elkaars know-how.

Zo is Nathanja van Dijk van A Tale of a Tub (OR 2016) nog in contact met Hamidreza Pejman en Lissa Kinaer over diverse kunstenaars. Zij werkte samen met Mahmoud Baskhi, Jaap Guldemonnd en James Beckett, en werd naar aanleiding van de oriëntatiereis uitgenodigd door Tine Vindveld, Kopenhagen in het kader van het Deense Bezoekersprogramma.

De reis biedt een **platform voor dialoog** tussen de deelnemers onderling en **verschillende perspectieven**. Dit is een sterk en zeer gewaardeerd aspect van de reisformule. Ook het contact met het Mondriaan Fonds en de partnerfondsen wordt gewaardeerd. Herhaaldelijk wordt Haco de Ridder van het MF genoemd als een waardevol contact naar aanleiding van de reis.

Waardevol voor de actuele beroepspraktijk

Vrijwel iedereen (94%) beschouwt de opgedane contacten als een **waardevolle verrijking** van het professionele netwerk en de actuele beroepspraktijk. Veel contacten blijken ook op langere termijn relevant. Men komt elkaar nog regelmatig tegen, wisselt ideeën en contacten uit, geeft elkaar tips en adviezen; “discussing exhibitions and artists”. De reisgenoten blijven sparring partners en de opgedane contacten bieden verdere toegang tot de betreffende regio's.

Van Wyk (OR 2018) “Het was een gevarieerde groep bestaande uit curatoren, researchers en kunstenaars. We hadden veel gesprekken over iedereens werk en werkwijze. Ik kon ook gelijk werk laten zien aan de groep en uitleggen hoe ik mezelf door mijn intuïtie en gevoel laat leiden tijdens het maakproces.”

Samuel Leuenberger van SALTS and Art Basel Parours, over de netwerkcontacten die hij opdeed tijdens de Oriëntatiereis naar Iran en Armenië: “They are all very valuable, this particular trip was the best I have ever taken”.

Annet Zondervan, CBK Zuidoost, heeft dankzij de oriëntatiereis veel nauwere banden met het artistieke ecosysteem in Zuid Afrika en Zimbabwe. Op dit moment werkt zij

aan een opdracht voor een kunstwerk in de openbare ruimte, een eerbetoon aan Nelson Mandela. Twee van de kunstenaars komen uit Zuid Afrika. “In de gesprekken over deze opdracht, helpt het daar geweest te zijn. Ook hebben we voor de kunstuitleen van het CBK enkele werken aangekocht van kunstenaars uit Zimbabwe”.

Voor Alan Quireyns van AIR Antwerpen zijn de opgedane contacten nog steeds waardevol, “as we work on similar projects, same interest, know the same people, attend similar events”.

“The Orientation Trip is an extremely valuable programme – indeed, when working in an institution, it is extremely rare that one can travel for such a long stretch of time to see & meet people outside of specific projects, just for prospection and artistic/intellectual discoveries. It opens up new opportunities, puts things in perspective, helps understand and define one’s own practice, opens up new networks.”(anoniem, OR 2017)

Nicole Schweizer van Musée cantonal des Beaux-Arts Laussane (OR 2017) noemt het netwerk zelfs cruciaal en zet de meerwaarde helder uiteen.

“Yes - this network of people have been **crucial for my curatorial practice** since I met them, both for inputs and connections (network):

- **getting information** on Dutch and Danish practices regarding artists' fees (I have since then established a guideline for artists' fees in our museum thanks to their input)
- being put **in touch with artists** these curators had worked with. One is in my exhibition programme for next year, another I was able to buy a major work from for our collection
- general **exchange of ideas**, references, connections - too numerous to list”

Nicole Schweizer (OR 2017): more generally, as I work in a museum which is in the process of reopening in a new building with expanded space and ambitions, I was able to draw back both on the amazing examples of museums we visited in the United States (both in terms of curatorial programming as in more mundane issues such as exhibition layout, labels, etc.) and the talks I had there with their respective curators, and of profiting from a new network of committed curators in both the Netherlands and Danmark to have fruitful exchanges on a vast number of topics.

Beeldend kunstenaar Ksenia Galiaeva (OR 2014): “After the trip I was invited by Mondriaan Foundation to do a pilot residency in MMCA Changdong (Seoul) which has now become an officially supported Mondriaan Foundation residency. During the residency I met a couple of artists/researchers I am still working with now. Starting from that period my interest in Asian traditional painting, Korean language and the knowledge of history and culture (focused mostly on Korea and Japan) has deepened

and became integrated in my work. Unexpectedly it also widened my network in the field of Slavic Studies and connected to my Russian /Soviet Union background.”

Tine Vindfeld van Danish Arts Foundation die aan meerdere reizen deelnam: “I now have a much wider network among curators and art institutions in the countries that I have visited ... I always come back with new knowledge and new insights into the art scene in general and more specific topics that we have been discussing on the way.”

Conclusie netwerk: opgedane contacten blijken duurzaam

Maar liefst 77% van de respondenten onderhoudt nog contact met één van de bezochte instellingen of personen. **Alle deelnemers** onderhouden nog onderling contact met de reisgenoten. **Vrijwel iedereen (94%)** beschouwt de opgedane contacten als een **waardevolle verrijking** van het professionele netwerk en de actuele beroepspraktijk. Veel contacten blijken ook op langere termijn relevant. De samenwerkende fondsen blijven ook na de reizen actief in contact met de deelnemers en de diverse bezochte organisaties.

Bij vervolgreizen en op internationale kunstevenementen (biënnales, beurzen) worden ontmoetingen voortgezet. Verschillende deelnemers zijn na afloop nog eens terug geweest in de bezochte regio.

Verschillende mensen die de deelnemers tijdens de Oriëntatiereizen hebben ontmoet zijn vervolgens uitgenodigd voor een bezoek aan Nederland, België, Denemarken of Zwitserland, in het kader van het internationaal bezoekersprogramma. Dit heeft de wederzijdse contacten en effecten zichtbaar versterkt.

Tine Vendfeld, Danish Art Foundation (OR 2013, 2016 en 2017): “I have invited several of the curators from the group and from the institutions visited to come to Denmark and have seen projects that grow out of that. My job is to support and help facilitate networks and exchange.”

Geconcludeerd kan worden dat de doelstelling om door middel van de oriëntatiereizen duurzame relevante internationale netwerken op te bouwen, zondermeer wordt behaald.

4.3 Concrete uitkomsten

Meerderheid ontwikkelt concrete projecten

Een van de beoogde effecten is dat de reis op termijn leidt tot concrete projecten. Van de respondenten geeft maar liefst **74%** (tegenover 61 % in de Evaluatie OR 2009-2013) aan dat de oriëntatiereis tot **concrete projecten** heeft geleid: tentoonstellingen, publicaties, lezingen, deelname aan seminars. Dit varieert van omvangrijke, meerjarige

uitwisselingsprojecten tot (in één geval) een bescheiden bijdrage aan een catalogus. **Een kwart** van de respondenten (26%) kan (nog) geen concrete uitkomst melden.

Uitkomsten van de deelnemers, per reis

Het onderzoek laat zien dat er zowel projecten voortkomen uit het intensieve contact met mede deelnemers van de reis, als met de opgedane contacten in de bezochte landen. Een selectie.

Resultaten OR 2014 Korea en Japan

Rumiko Hagiwara werd uitgenodigd om deel te nemen aan het Artist in Residency programma van Arts Maebashi in 2016, waarna haar werk geëxposeerd werd in de tentoonstelling 'Unexpected Encounter' in het Arts Maebashi Museum in 2018, hetzelfde jaar dat zij ook een tentoonstelling kreeg in de Ayumi Gallery CAVE in Tokyo.

Ksenia Galiaeva kreeg een solotentoonstelling in Stedelijk Museum Schiedam in 2017, nam deel aan de tentoonstelling 'Chang Dong' in het Cultureel Centrum van Korea in Brussel in 2016, was spreker bij 'Lights on South Korea', Dutch Culture 2018 en gastdocent aan het Sint Lucas Antwerpen.

Winnie Teschmacher reisde in de lente van 2017 opnieuw naar Japan ten behoeve van projecten in samenwerking met een aantal contactpersonen die zij tijdens de Oriëntatiereis heeft leren kennen en die in de tweede helft van 2019, 2020 en (waarschijnlijk) 2021 het licht zullen zien. Daartoe is zij nu ook de taal aan het leren.

In vervolg op de oriëntatiereis is de residency bij het MMCA Changdong opgenomen in het vaste buitenlandatelier programma van het Mondriaan Fonds.

Resultaten OR 2015 Chili en Columbia

De Nederlandse curator Madelon van Schie (OR 2015) maakte een tentoonstelling met Oscar Pabon in MAC, Museo de Arte Contemporáneo in Santiago, Chili, presenteerde 'Representation of a Piano' door Oscar Pabon in in MAC Quinta Normal met Carola Chacón en Madelon van Schie als curatoren. Van Schie leidde daar ook drie workshops. In samenwerking met Soledad Garcia organiseerde Van Schie een screening van Chileense videokunst bij SMBA. Van Schie's expositie bij Tegenboschvanvreden, waarin ze verschillende reflecties over traumatische en gewelddadige geschiedenissen in Latijns-Amerika exploreert, is ook het resultaat van de Oriëntatiereis.

Curator Stephanie Noach (OR 2015) stelde in 2017 een groepstentoonstelling samen in het Museo de Antioquia in Medellin, Colombia. Hieraan namen de kunstenaars Mathilde ter Heijne en Fahrettin Orenli deel, mede ondersteund door het Mondriaan Fonds. Bij de tentoonstelling verschijnt ook een publicatie. Daarnaast deed Noach een artist in residency bij Cas 3 Patios en hield ze een tentoonstelling/boekpresentatie bij FLORA. Vervolgens werd

ze uitgenodigd bij de Universidad Nacional om les te geven en is er nog een tentoonstelling op komst in Bogotá.

Het Stedelijk Museum Amsterdam presenteerde in 2018 een tweedelige installatie met video's en objecten van Carlos Motta, 'The Crossing', en in het symposium 'Here/Now' werd in maart 2019 de reactie van kunstenaars onderzocht op het sociale en politieke klimaat in Colombia. Martijn van Nieuwenhuyzen (OR 2015): "Het lukt aardig om de kunst uit Latijns Amerika in het tentoonstellingsprogramma van het Stedelijk Museum in te weven. Na de tentoonstelling met Carlos Motta is er zojuist een projecttentoonstelling met een Braziliaans kunstenaarsduo geopend (Barbara Wagner & Benjamin de Burca) met wie ik al sinds 2016 in gesprek ben en die, zo bleek vorig jaar, ook als inzending voor de Biënnale van Venetië zijn uitverkoren. Dit najaar vindt een grote tentoonstelling van de Mexicaanse kunstenaar Carlos Amorales plaats."

De residency bij FLORA art+natura wordt door het Mondriaan Fonds nog steeds aangeboden en is een vast onderdeel geworden van de Buitenlandateliers.

Resultaten OR 2016 Iran en Armenië

In 2017 was er nieuw werk van James Beckett (OR 2016) te zien in Isfahan, Iran. Het werd getoond in de groepstentoonstelling 'Structured Frustrations: Half-Contextualizing Unfulfilled Capacities in Architecture', georganiseerd door het kunstenaarsinitiatief CC Isfahan; deelname aan de groepstentoonstelling 'Revolutionaze' in de Mystetski Arsenal in Kiev, Oekraïne (curator was medereisgenoot Nathanja van Dijk); gevraagd als lid voor de adviescomité voor internationale beeldhouwkunst in Rotterdam en, last but not least, deelname aan de Karachi Biënnale voor hedendaagse kunst in 2017.

Samuel Leuenberger zag in Teheran het werk van Reza Aramesh en nodigde hem uit voor Art Basel Parcour, in 2017. Mohammad Ghazali werd uitgenodigd voor een groepstentoonstelling in de Barbara Seiler Galerie in Zürich in datzelfde jaar.

Curator Jacob Fabricius nodigde kunstenaars uit voor twee tentoonstellingen, 'iwillmedievalfutureyou6' en 'Post Institutional Stress Disorder'. Ook Zippora Elders en Nathanja van Dijk werkten samen met kunstenaars die zij tijdens de Oriëntatieris hebben ontmoet.

Ook de tentoonstelling van Paulien Otlhetyen, 'To those that will, ways ar not wanting' die onlangs opende bij AG Galerie tijdens de Teert Art Week in Teheran, is een rechtstreeks resultaat van de OR 2016.

Resultaten OR 2017 Cuba en de Verenigde Staten

Nicole Schweizer, Lausanne Museum noemt vele resultaten naar aanleiding van haar oriëntatieris.

- 2018: invitation to write an exhibition review for the Dutch magazine MetropolisM
- 2020: exhibition with Taus Makhacheva (an artist I was put in touch with through a curator from the group)

- 2020-21: I connected the Lausanne museum specializing in Outsider Art (Collection de l'art brut) with a collector from Cuba we had met, and they are planning a major exhibition of Cuban outsider art.

Dina Danish had een solo tentoonstelling 'Sports Memorabilia', die geïnspireerd was op werk dat ze zag in de Verenigde Staten.

Voor de Art Zone van het Roskilde Festival in Denemarken ontwierpen de kunstenaars AVAF/Eli Sudbrack het paviljoen 'House of Chroma'. Curator Aukje Lepoutre Ravn had deze kunstenaars ontmoet tijdens de Oriëntatiereis in New Orleans.

Freelance criticus en curator Vincent van Velsen schreef een recensie voor Metropolis M over Prospect New Orleans en 'het concept van veerkracht, wederopstanding en schoonheid, de mengeling van muzikale en spirituele cultuur, de zwarte cultuur en de omgang met het slavernijverleden, maar ook de ecologische invloeden.'

'New Orleans ontleent haar recente bekendheid vooral aan Katrina die in 2005 bijna de hele stad onder water zette. De oprichting in 2008 van de biënnale, nu triënnale Prospect, door toenmalig Contemporary Arts Center New Orleans directeur Dan Cameron had tot doel de stad een nieuwe impuls te geven. Cameron gaf Prospect een lokaal-contextuele doelstelling mee. Het is daarmee een van de weinige soortgelijke manifestaties die echt op een lokaliteit inhaakt; en niet slechts kunst over kunst voor de kunstincrowd toont. Hoe een kunstmanifestatie te verbinden met de stad, de bewoners, de cultuur, de lokale vraagstukken; en daarmee specifiek, exclusief én eigen te zijn?' Vincent van Velsen over zijn deelname aan de Oriëntatiereis '

Resultaten OR 2018 Zuid-Afrika en Zimbabwe

Deze reis werd enkele maanden geleden ondernomen waardoor de uitkomsten nog niet definitief vast te stellen zijn.

Florian Weigl, V2 Rotterdam, is bezig met projecten die direct voortkomen uit de Oriëntatiereis. Hij onderhoudt contact met Danger (studio visit), Gerhard Marx (artists in residency Center for the Less Good Idea, director National Gallery, Azu (now former director Zeits MOCCA). Met TENT is hij in gesprek over toekomstige samenwerking.

Annet Zondervan is bezig met een project dat is geïnspireerd door The Centre of the Less Good Idea van William Kentridge, dat zij bezocht in Johannesburg. Zij heeft hiervoor inmiddels een aanvraag ingediend bij de gemeente Amsterdam.

Farren Van Wyk kreeg een publicatie in de Kiekie Krant (nummer 25), waarin aandacht wordt besteed aan haar serie over Zuid-Afrikaanse subculturen die zij als 'transnational' probeert te doorgronden. Een eerste reactie van Van Wyk, direct na de trip luidde als volgt: "The contacts and information that have been offered by means on this orientation trip have already led to more international contacts and stimulated cooperation in the future. It has led to a publication with The Bubblegum Club in Johannesburg. I will stay in contact with

them for future publications and help with projects. The visit at Market Photo in Johannesburg has offered me a possibility to have a place where I can do research and a project.

(Nog) geen resultaat

Voor 26% van de respondenten heeft de reis (nog) niet tot een concrete uitkomst geleid. De cultuurbezuinigingen in Europa werken nog door op de (financiële) slagkracht van de culturele sector. Soms ook vormt de politieke situatie in een land een beperking.

Genoemde oorzaken voor het (nog) niet realiseren van voorgenomen activiteiten zijn:

Julie Horne Møller (OR 2014) werkte aan een tentoonstelling met een kunstenaar uit Seoul maar vanwege de financiële situatie in het museum waar ze voor werkt, ligt dit project momenteel stil.

Juliette Jongma (OR 2014): "These things take a long time to evolve".

Ilga Minjon (OR 2017) "... Partly due to (limited) likemindedness with visited spaces or difference in signature of organizations (like collections or major art museums); sometimes simply because finding a way to involve an organisation would fall short of their actual mission and ways in which their work hinges in their locality (such as Project Row Houses or New Orleans based initiatives). Or the political situation in Cuba making exchange difficult, and at times not desired (when certain voices appeared all too monitored). Not all artists had a practice that connects to what I do and there are occasions when they could click but then the budget to get an American artist to The Netherlands are also limited."

Aantal en soort resultaten

Op basis van de door de deelnemers genoemde uitkomsten is het volgende overzicht te geven.

Genoemde projecten van deelnemers naar aanleiding van de <u>oriëntatiereizen 2014-2018</u>	Aantal projecten (afgezet tegen de periode 2009-2013)
Tentoonstellingen en projecten	34 (was 19)
Lezing/workshop/gastles/symposium	8 (was 17)
Publicaties	3 (was 5)
Adviseurschap	2 (was 2)
Uitwisseling /artist in residency	4 (was 1 x Collectie mobiliteit)

Totaal aantal genoemde projecten	51 (was 44)
bron: enquête 2019	

Meest voorkomende resultaat is het samenstellen van tentoonstellingen en projecten met kunstenaars en instellingen. Zowel met de bezochte landen als met de reisgenoten. Zo werd Stephanie Noach curator van een tentoonstelling in **Museo de Antioquia, Flora** en binnenkort in **Bogota**. Kunstenaar James Beckett kreeg een opdracht voor een grote groepstentoonstelling in het **Mystetsky Arsenal** in Kiev, Ukraine.

In het oog springend is de deelname van Nederlandse kunstenaars en curatoren aan **internationale biënnales en festivals**, als direct of indirect gevolg van de oriëntatiereizen.

- Voor de **Kathmandu Triënnale van 2017** nodigde de Siddhartha Arts Foundation de Nederlandse kunstenaars Monali Meher, Anno Dijkstra, Bart Lodewijks en Henk Visch uit, wat nog een gevolg was van de OR 2008.
- James Beckett nam deel aan de **Karachi Biënnale 2017**.
- Voor de Art Zone van het **Roskilde Festival** in Denemarken ontwierpen de kunstenaars AVAF/Eli Sudbrack het paviljoen 'House of Chroma'. Curator Aukje Lepoutre Ravn had de kunstenaars ontmoet tijdens de Oriëntatiereis in New Orleans.

Opvallend veel deelnemers weten als gevolg van de OR de uitwisseling van kunstenaars via **internationale residencies** aan te jagen:

- AIR Antwerpen werkt dankzij de oriëntatiereis nauw samen, en organiseert een jaarlijkse uitwisseling met de residency **Lugar A Dudas, in Cali**, Colombia
- Stephanie Noach deed een **residency bij Cas 3 Patios**, Chili
- Rumiko Hagiwarade werd dankzij de reis uitgenodigd als artist in residence van het **museum voor moderne kunst in Maebashi**, Japan waar kunstenaars een periode kunnen doorbrengen in de daarvoor bestemde Tatsumachi Studio.
- Ksenia Galiaeva werd uitgenodigd voor een pilot **residency in MMCA Changdong, Seoul**, die nu een officieel door het Mondriaan Fonds ondersteunde residency is geworden.

Verschillende deelnemers raken dankzij de reis betrokken **als jurylid of adviseur**. Zo adviseert James Beckett de Sculpture International Rotterdam. De reizen leiden tot diverse **lezingen, conferenties en seminars**; zowel voor vakgenoten als voor een breed geïnteresseerd publiek. Daarmee dragen de reizen bij aan het **intellectuele, curatorial discours**. Zo kwam het **symposium 'Here/Now' in het Stedelijk Museum Amsterdam** over kunst en sociale conflicten in Colombia mede voort uit de Oriëntatiereis van 2015. Het symposium reflecteerde op de reacties van kunstenaars op het sociale en politieke klimaat in Colombia.

Langere termijneffecten

Nu er over een periode van 5 jaar geëvalueerd kan worden, kunnen ook langere termijn effecten in kaart worden gebracht. Ook de Oriëntatiereizen van periode van 2009 – 2013 resoneren nog in deze periode. Er staan vanuit die periode nog verschillende tentoonstellingen gepland en projecten in ontwikkeling. Een aantal instellingen is naar aanleiding van de oriëntatiereis een meerjarige samenwerking aangegaan. Voor anderen heeft het een blijvende interesse in het land, de taal en de cultuur gevoed.

Resultaten van eerdere Oriëntatiereizen

De kunstenaars Monali Meher, Anno Dijkstra, Bart Lodewijks en Henk Visch namen deel aan de **Kathmandu Triënnale** van 2017 op uitnodiging van de Siddhartha Arts Foundation (OR 2008). Bijzonder is dat de oriëntatiereis uit 2008 tot blijvende verbindingen heeft geleid en **ook 9 jaar later** nog kansen creëert voor in Nederland werkende kunstenaars en uitwisseling met Kathmandu.

Frank Koolen nam deel in 2013 aan de oriëntatiereis, maar de gevolgen van de reis resoneren nog steeds. Het Museet for Samtidskunst in Roskilde, Denemarken presenteerde in 2015 een museumvullende installatie van Frank Koolen. Museumdirecteur Kirkhoff Eriksen had Koolen leren kennen tijdens de oriëntatiereis van 2013. Zijn nieuwe site-specific werk werd mede mogelijk gemaakt dankzij een bijdrage Projectinvestering Kunstenaar van het Mondriaan Fonds. Koolen vertelt hoe de effecten ook daarna weer doorwerken. “De solotentoonstelling in Denemarken, mede ook via de bijbehorende catalogus, heeft mijn zichtbaarheid internationaal vergroot. Dankzij de catalogus werd ik uitgenodigd voor een aantal tentoonstellingen in België waardoor ik ook daar mijn netwerk heb kunnen vergroten.”

In 2015 noteert het Mondriaan Fonds een opvallende stijging in aanvragen Bijdrage Presentatie Buitenland (24) uit Centraal- en Oost Europa, “waarschijnlijk een gevolg van de oriëntatiereis van het fonds naar die regio in 2013”, aldus het jaarverslag. Ook in 2016 waren er relatief veel aanvragen uit Japan en Zuid-Korea (5), waar in 2015 de oriëntatiereis heenging. Zo nodigde de Koreaanse Biënnale Media City Seoul het kunstenaarsduo Bik Van der Pol en de in Nederland werkende Koreaanse kunstenaar Yang-Ah Ham uit om nieuw werk voor de biënnale te maken.⁹

Kunstenaar Sam Samiee (1988) verwondert zich nog altijd over de positieve gevolgen van zijn presentatie Bedroom Posters op Art Basel Hong Kong, 2018. Bij zijn Iraanse galerie Dastan’s Basement maakte hij met zijn schilderijen een ruimtelijke installatie, mede via een Bijdrage Kunstbeurzen van het Mondriaan Fonds. “Nooit eerder deed een Iraanse galerie mee aan een beurs als deze. Dat is dankzij de fondsbijdrage, maar ook dankzij de

⁹ Jaarverslag Mondriaan Fonds 2015

oriëntatiereis in 2016. Toen heeft het Mondriaan Fonds Dastan's Basement bezocht. Zonder die kennismaking hadden ze in Teheran het fonds vast als een sprookje beschouwd.'¹⁰

Deze cumulatieve effecten zijn kenmerkend voor de reizen en de netwerken die daaruit voort komen. Van het één komt het ander.

Conclusie uitkomsten: lijst concrete resultaten

De lijst met resultaten van de oriëntatiereizen is indrukwekkend te noemen. De uitkomsten blijken veelsoortig: van artistieke inspiratie en het verbreden van het blikveld tot en met het realiseren van concrete samenwerkingsprojecten. Door 23 (van de 31) respondenten worden maar liefst 51 concrete uitkomsten genoemd, dat is **gemiddeld 1,6 project per deelnemer**; meer dan de vorige periode (toen waren dat 44 concrete projecten, gemiddeld 1,2 project per deelnemer).

De projecten variëren van een bescheiden publicatie tot een aanzienlijk aantal tentoonstellingen. Slechts 7 respondenten hebben (nog) geen resultaat en voor de deelnemer van de Nederlandse ambassade was deze vraag niet van toepassing. Dat is een aanzienlijke score - gegeven de nieuwe te ontginnen regio's en over het algemeen moeilijker omstandigheden om projecten ook daadwerkelijk te realiseren. Daarnaast zijn er vele toekomstplannen en effecten op de langere termijn.

¹⁰ Jaarverslag Mondriaan Fonds 2018

OR 2015

4.4 Kennisontwikkeling en visieverbreding

Een belangrijk beoogd effect van de oriëntatiereizen is een bijdrage te leveren aan kennis en visie van de deelnemers. De reis beoogt een globaal overzicht te geven van de kunstwereld ter plaatse. Daarnaast wil het Mondriaan Fonds begrip ontwikkelen over de context waar de kunstproductie uit voort komt, het intellectuele, sociaal-culturele en politieke klimaat in het bezochte land.

Overzicht en inzicht

Gevraagd is of de reis heeft geresulteerd in een uitgebreid overzicht van de hedendaagse beeldende kunst in het bezochte land en meer inzicht in de lokale situatie. Deze vraag is door **alle respondenten positief beantwoord**, met de nodige nuance uiteraard, want het blijft een intensief programma in korte tijd.

It was a very impressive overview considering the short time we spent in each country. I wouldn't call it comprehensive, rather insightful enough to want to see more, a step up. (OR 2014)

I would say it is a good starter to further dive into it later if you want. At least the program was very balanced, varied and broad. In that sense, yes it was a comprehensive overview. (OR 2015)

Considering we only did one week in Armenia and one week in Iran, it felt like quite a good overview, comprehensive would be maybe an overstatement due to the time limit. (OR 2016)

For sure. Knowledge on modes of working, and paved paths for visits, knowledge on practices, and presence of artists. (OR 2017)

Yes the trip has resulted in a most diverse overview of contemporary art world and gave us detailed, shocking and inspiring insight into the local situation. (OR 2018)

De reis was verrassend voor Farren van Wyk: “Zuid-Afrika is het land waar ik ben geboren, stage heb gelopen en mijn afstudeerproject heb gedaan. Tijdens de reis realiseerde ik me dat ik het land niet meer zo goed ken. Dit verbaasde me, omdat ik Zuid-Afrika nog steeds mijn thuis noem.”

“The visit has brought me more knowledge about the art scene and social society functions in South Africa. Due to this knowledge I can implement my project in South Africa and make it succeed.”¹¹

Ik had het idee om portretten op straat te maken. Ik ben gefascineerd door de multiculturele samenleving in Zuid-Afrika.”¹²

Betekenis voor de actuele kunstpraktijk, qua kennis en visie

Voor de meeste respondenten levert de oriëntatiereis een bijdrage aan het begrip voor mondiale kunstpraktijk en cross culturele samenwerking.

Samuel Leuenberger: “Discover a new culture, reduce cultural stereotypes and encounter new artistic voices. A constant attempt to learn new things and to reduce prejudice. Learning by unlearning.”

Een van de deelnemende curatoren schrijft dat de inzichten met betrekking tot de artistieke en institutionele infrastructuur in de landen die ze heeft bezocht, die zo verschilt van die in Nederland, haar opvatting over haar werk diepgaand heeft veranderd.

¹¹ <https://www.kiekietabloid.com/blog/farrenvanwyk>

¹² <https://www.kiekietabloid.com/blog/farrenvanwyk>

De reis biedt een nieuw perspectief op de relatie tussen de ontwikkelingen in de hedendaagse kunst en de sociaal-politieke context waarin de kunstenaars opereren.

Een kunstenaar schrijft dat zijn gevoel van solidariteit verdiept is door de reis en dat hij, binnen het huidige politieke klimaat, nog meer doordrongen is van het belang van autonomie in de kunst.

De meerwaarde van de reis ligt voor Madelon van Schie niet perse in het aanscherpen van kennis en visie. Voor haar zorgt de reis vooral voor een **versneller** van ontwikkelingen en **aanjager** om de kunst uit Chili en Colombia verder te onderzoeken. Zij stelt:

I would probably have developed similarly without the trip, but things went faster now. It stimulated me to continue the path I was following. I don't know if it changed or improved my knowledge and outlook but it definitely strengthened my ambitions to further research art from that region. In a way the trip was a legitimation to allow that to happen too. Before I was doing everything on my own, but being included in an 'official group' **changes your position**.

Ze vult aan: Als je met het Mondriaan Fonds reist, maak je simpelweg een andere, meer officiële entree. Je spreekt meteen met de museumdirecteur bijvoorbeeld. Dit versterkt mijn positie als independent curator / kunsthistoricus.

Ook kunstenaar Ksenia Galieva beschrijft hoe de reis bijdraagt aan haar **professionele positie en status**.

Being part of the trip and the following MMCA residency **gave me a recognizable status** in South Korea and Japan – both traditionally very hierarchical countries, where artist, and especially female artists, if not very famous, are considered the bottom of the food chain.

Conclusie kennis en visie: de reis versterkt de professionele vorming

Het onderzoek laat zien dat de deelnemers de oriëntatiereizen ervaren als een verrijking van hun kennis en visie. De reizen dragen bij aan een genuanceerde beeld, scherpt het referentiekader, toont alternatieve praktijken en maakt bewust van lokale context en cross culturele samenwerking. Niet alleen het bezoek aan het buitenland draagt daartoe bij. De intensieve discussies en uitwisseling met vakgenoten met verschillende achtergronden en beroepspraktijken tijdens de reis blijkt minstens zo belangrijk. De oriëntatiereizen beantwoorden daarmee ruimschoots aan de doelstelling. Op hun beurt brengen de deelnemers hun kennis en visie over in hun artistieke en curatoriale praktijk, aan vakgenoten en publiek.

4.5 Tevredenheid deelnemers

Gekeken is in hoeverre de oriëntatiereizen beantwoorden aan de doelstellingen en verwachtingen van de deelnemers. In de mailenquête is gevraagd met welk doel de deelnemers aan de reis begonnen. Op de open vraag werden spontaan verschillende doelen genoemd. Deze zijn in de onderstaande tabel geclusterd weergegeven. De genoemde doelstellingen zijn afgezet tegen de resultaten van de Evaluatie OR 2009-2013.

Genoemde verwachtingen	2014-2018	2009-2013
Beeld krijgen van het culturele landschap, blik verruimen	45%	25%
Netwerk uitbreiden, kennismaking met kunstenaars en instellingen	35%	15%
Samenwerkingsmogelijkheden verkennen	13%	14%
Scouten nieuwe kunstenaars en platforms voor projecten	7%	2%
Geen vooropgezet doel	0%	2%
	100%	58%

De belangrijkste verwachtingen van de deelnemers zijn het verkennen van een nieuwe regio en daarmee een (eerste) beeld krijgen van het culturele landschap en het verruimen van de blik (45%); netwerk uitbreiden (35%) en het verkennen van de mogelijkheden om samen te werken (13%).

Dit komt naadloos overeen met de doelstelling van het Mondriaan Fonds om het internationale blikveld te verruimen. Het doelgericht scouten van kunstenaars wordt minder vaak spontaan als doel genoemd (7%). De verwachtingen hierover zijn beter afgestemd. De nadruk ligt op een eerste oriëntatie. De respondenten zoeken eerder een langduriger betrokkenheid bij een regio; men komt niet doelgericht 'scouten' voor een al vastomlijnd project.

In de vorige evaluatie waren er nog verschillende respondenten die zonder vooropgesteld doel mee gingen (2%). Vanwege de selectie van de Nederlandse deelnemers, in plaats van op uitnodiging, is er een expliciete motivatie om aan de reis deel te nemen.

De nadruk van de deelnemers ligt op het zich informeren en engageren met nieuwe cultuur en netwerken. Geconcludeerd kan worden dat de doelstellingen van de deelnemers overeen komen met de door het Mondriaan Fonds geformuleerde doelen.

Vervolgens is gevraagd of de reis de verwachtingen heeft waargemaakt. Alle respondenten reageren positief. Voor een aantal overtrof het zelfs de verwachtingen. Opvallend zijn de vele spontane complimenten en aanbevelingen om door te gaan met het programma, waarvan het belang in tijden van globalisering alleen maar toeneemt

"The Orientation Trip is an extremely valuable program."

“Het is uitzonderlijk om zo uitgebreid kennis te maken met contacten die niet direct met een specifiek project te maken hebben. Dit komt de artistieke en intellectuele ontwikkeling zeer ten goede, opent nieuwe mogelijkheden, plaatst de zaken in perspectief, helpt je je eigen praktijk te begrijpen en definiëren en opent nieuwe netwerken.”

“The trip was phenomenally well organized. I could not have had a better trip - both in terms of fellow travellers, visited sites and encountered networks.”

“Haco was a great organizer, a perfect guide”; “Keep Haco, he’s amazing”; “Haco should be given a medal”.

Frank Koolen: “Ik vind de oriëntatiereis een fantastisch initiatief. Het was een zeer rijke ervaring waar ik nog vaak aan terugdenk; aan de reis zelf, de bezochte plekken, de mensen die ik ontmoet heb ter plaatse en de reisgenoten. Ik ervaar de organisatie ook als zeer professioneel en gedreven. Er worden zaken zichtbaar gemaakt en ontsloten die anders verborgen zouden blijven. Haco is daar ook een erg goede, bindende en drijvende kracht in en het contact met de Deense en Belgische club was ook erg waardevol.”

Geconcludeerd kan worden dat de oriëntatiereis een gewaardeerd programma is, waarvan het belang alleen maar toeneemt in de snel veranderende wereld. Het programma voldoet ruimschoots aan de verwachtingen van de deelnemers. En hun verwachtingen zijn in lijn met de doelen en de aanpak van het Mondriaan Fonds.

4.6 Conclusie uitkomstenmonitor: belang en meerwaarde zijn groot

De deelnemers vinden de oriëntatiereis van grote invloed op hun professionele ontwikkeling: ideeën, interesse, projecten of visie. Er blijken belangrijke contacten en concrete projecten uit voort te komen. Gevraagd naar het belang en de meerwaarde, worden verschillende aspecten benadrukt: het verbreden van het blikveld; kennismaken met een nieuwe, relatief onbekende regio; het samenbrengen van de groep en de discussies die daar ontstaan. Voor deelnemers is het efficiënt dat men in korte tijd doelgericht kan doordringen tot de sleutelfiguren in de culturele infrastructuur ter plaatse. Daarbij draagt de oriëntatiereis bij aan inzicht in mondiale context en veranderingen en biedt het een platform voor reflectie en discussie met vakgenoten. De reizen beantwoorden daarmee aan de doelen en verwachtingen van de deelnemers. De uitkomsten van de deelnemers op gebied van kennis, netwerk en concrete samenwerkingsprojecten beantwoorden zondermeer aan de doelen van het Mondriaan Fonds.

OR 2018

5. Beleidsevaluatie

In dit hoofdstuk wordt allereerst gekeken naar de waardering voor het instrumentarium: het programma, het uitnodigingsbeleid, groepssamenstelling e.d. Daarmee beantwoorden we de vraag: “Doen we het goed?”.

5.1 Waardering van het instrumentarium

Werving en selectiebeleid deelnemers

Tot en met 2011 was deelname aan de oriëntatiereis alleen op uitnodiging. Sinds 2012 wordt een **oproep** voor inschrijving gedaan via de nieuwsbrief, website van het Mondriaan Fonds en daarnaast per mail verspreid via het brede netwerk. Een speciaal voor de oriëntatiereis samengestelde **adviescommissie** adviseert het Fonds over deelnemers aan de reis. Aanvragers sturen een aanmeldformulier en een motivatie.

Van deelnemers wordt een aantoonbare affiniteit voor de ontwikkelingen in de te bezoeken landen gevraagd. De commissie kijkt zowel naar kwaliteit en motivatie als naar de beoogde dynamiek in de groep. Zij kan bijvoorbeeld de pluriformiteit van de groep zodanig van belang achten dat het wenselijk is om verschillende soorten praktijken, verschillende leeftijden of uiteenlopende werkervaring bij haar selectie te betrekken. Ook oordeelt en adviseert de commissie over de verwachte effectiviteit gezien de aard en doelstellingen van de OR.

Kunstenaar Frank Koolen nam zelf deel aan de oriëntatiereis van 2013 en zat vervolgens in de selectiecommissie van respectievelijk 2015, 2016 en 2017. Hij kent de ervaringen van beide kanten. Er is altijd veel animo voor de reis, zo vertelt hij.

“Een reis is een specifieke tijdsinvestering die qua timing maar net moet passen in de drukke agenda’s van kunstprofessionals. Mede daarom verrast het mij telkens **hoeveel animo er is**. Soms heeft dat te maken met een bepaalde bestemming, maar men ziet het vaak ook als uitgelezen mogelijkheid om zich geconcentreerd te kunnen oriënteren en verdiepen. Binnen organisaties (zelfs grote instituten als Het Stedelijk) is er **weinig geld, ruimte en tijd voor reizen en (her)oriëntatie**.”

De huidige grootte van 18 deelnemers is goed. “Bij een te grote groep deelnemers ontmoet je elkaar te weinig en krijg je sub-groepjes; is de groep te klein, dan wordt het gesprek te smal en heb je te weinig te brengen aan de plek waar je naar toe gaat.”

Samenstelling groep

Het onderzoek bevestigt het belang van een **heterogene groep**; zelfstandigen en instituties, groot en klein, jong of ervaren, verschillende culturele achtergronden. De huidige heterogene groepssamenstelling bevordert de open en gelijkwaardige interculturele dialoog in de gastlanden. Verschillen in kennis en interesses creëren meer verschillende raakvlakken

in een regio. Waardoor een brede blik op de culturele infrastructuur in een regio ontstaat. De samenwerking met de andere Europese fondsen wordt in dat verband door alle betrokkenen positief beoordeeld. De belangrijkste meerwaarde is het reizen met een interculturele groep, waardoor een gelijkwaardige interculturele dialoog tot stand kan komen, vanuit meervoudige perspectieven.

Valentina Locatelli (Evaluatie OR 2017, direct na afloop): "The group was really nice and well balanced. I think we complemented each other and this guaranteed for interesting exchanges and conversations."

De diversiteit van de groep en de selectie zijn natuurlijk afhankelijk van de aanmeldingen. Het vergt **extra inspanningen** om te zorgen voor een voldoende cultureel diverse aanmeldingen. Zowel door de open call in een breed aantal kanalen uit te zetten, als ook door mensen actief te vragen om mee te dingen. Ook eerdere deelnemers, de alumni, spelen hier een rol in.

Deelname van kunstenaars

Sinds 2013 staat de jaarlijkse OR naast curatoren en critici ook open voor twee kunstenaars uit Nederland. In 2013 mochten er voor de eerste keer kunstenaars mee. Inmiddels is het breder bekend dat men meekan, en volgen er meer aanvragen van gerenommeerde kunstenaars. Frank Koolen vindt de rol van kunstenaars in de groep belangrijk, omdat je **tijdens een reis niet alleen komt 'halen' maar ook komt brengen**. "De club is ook een groep ambassadeurs van de Nederlandse beeldende kunst."

Frank Koolen: "Als er nu een keer relatief veel aanvragen zijn van geschikte kunstenaars, lijkt het me niet gek als daar een uitzondering gemaakt kan worden om een keer meer kunstenaars mee te nemen. Of bv een extra plek ter beschikking te stellen. Vraag afhankelijk aldus."

5.2 Programma

De reisbestemmingen vindt men interessant en onverwacht. Vaak wordt er gekozen voor een combinatie van landen die misschien in dezelfde regio liggen maar toch voldoende verschillen. In ca. 14 dagen wordt een intensief programma afgewerkt, met bezoeken aan kunstbeurzen, kunstprojecten, culturele instellingen, verzamelaars, galleries, kunstenaars en collega kunstprofessionals ter plaatse. Bij elk bezoek vindt een ontvangst door de directeur en/of curator plaats. Ook worden ontmoetingen met de lokale kunst scene georganiseerd. Om inzicht te bieden in de culturele infrastructuur worden naast de diverse bezoeken ook presentatie en discussieprogramma's georganiseerd. Ook blijkt het goed te werken als lokale kunstprofessionals een tijd meereizen met de groep, waardoor een intensievere uitwisseling wordt opgebouwd.

James Beckett, beeldend kunstenaar en deelnemer oriëntatiereis 2016: “Het programma van de reis naar Iran en Armenië was intens: we begonnen om 9 uur ’s ochtends en eindigden om 10 uur ’s avonds. We bezochten een goede mix van commerciële galeries en staatsinstellingen, plus een enkele project space zoals Bon-Gah, gesitueerd net buiten Teheran. Voor een deel voelt het Iraanse kunstcircuit aan alsof het in een tijdschapsule zit en richting ons model beweegt. Anderzijds is het totaal verschillend. Bij CCA in Isfahan, dat ik tijdens deze reis heb leren kennen, heb ik in april 2017 een tentoonstelling.”¹³

In het intensieve programma wordt doelbewust gelegenheid geboden voor informele voortzetting van de ontmoetingen tijdens diners. Ook wordt doorgaans een of twee dagdelen gereserveerd voor individuele afspraken, zodat atelierbezoeken kunnen worden ingepland en contacten kunnen worden verdiept.

Jaap Guldemon (Evaluatie OR, direct na afloop): “Personally I would recommend to make the trip a bit shorter. For me being away for 15 days is actually a bit too long in regard to my duties at my Institute. 10 to max 12 days would be better. And I can imagine that you don’t have to visit two or more countries every time. It really depends of what is happening in these countries and if it makes sense - content wise- to visit more than one country within the same trip.”

De belangrijkste opmerkingen en suggesties over het programma zijn opgenomen in de lijst suggesties (hoofdstuk 7).

Bij de samenstelling van het programma wordt gebruik gemaakt van de netwerken van de partnerfondsen, adviseurs, aanvragers en ambassades. Ter voorbereiding maakt het Mondriaan Fonds een research reis, waarin alle potentiële locaties worden bezocht en het programma wordt samengesteld. De contacten met ambassades en consulaten zijn daarin van groot belang.

Voor de deelnemers wordt een informatiedag georganiseerd met verschillende expertsprekers. Daarnaast ontvangen zij het reisprogramma en uitvoerige achtergrondinformatie over de te bezoeken locaties.

Een van de deelnemer stelt voor om voorafgaand aan de Oriëntatiereis een bijeenkomst te organiseren waar alle deelnemers een presentatie van hun eigen werk geven, wat een goed uitgangspunt vormt voor de verdieping van de contacten tijdens de trip.

Via de website van de oriëntatiereis geeft het Mondriaan Fonds voorafgaand informatie over de politieke context en de te bezoeken locaties. Goed voorbeeld is het artikel in VICE,

¹³ Mondriaan Fonds Jaarverslag 2016, p. 58.

“Thousands of young painters and sculptors in Tehran are turning contemporary art into a powerful social force.” Het stuk geeft inzicht in de lokale situatie en geeft een groot aantal verwijzingen: Art Scene articles over bijvoorbeeld Armenia en Iran ‘in general’ en links naar alle plekken (musea, galleries en kunstinitiatieven) waar de reis heen voert.

5.3 Communicatie en follow up

In de periode 2014-2018 is, net als in de vorige periode, jaarlijks een uitgebreid blog bijgehouden van de reis, waarop naast persoonlijke impressies en informatie over de bezochte organisaties, ook per stad telkens een volledig overzicht wordt gegeven van alle culturele organisaties.

De blogs zijn zeer uitvoerig, wat vooral voor de zeer gemotiveerde lezer interessant zal zijn. Sommigen deelnemers maken er een studieus referaat van. Anderen beschouwen het eerder als strafwerk. Een van de deelnemers oppert dat een Facebookpagina van de reis wellicht een grotere reikwijdte zou hebben dan de huidige blog.

De blog wordt volgens het Mondriaan Fonds veelvuldig geraadpleegd en ook na de reis nog gebruikt als bron van informatie over regio's en instellingen waar online niet veel gegevens over zijn te vinden. De overzichtelijke lijsten van bezochte instellingen, contactpersonen, artikelen over de regio zijn daarin uiterst behulpzaam.

De blogs zijn te raadplegen op <https://orientationtrip2018.com/> (en de respectievelijke jaren). In 2010 had het blog zo'n 7.000 views en werd het na afloop 50 keer per dag geraadpleegd. In de periode 2014-2018 worden de blogs tussen de 9000 en 12.500 keer bekeken in het betreffende jaar. Ook daarna blijft het aantal views hoog. De blog-statistieken laat het volgende beeld zien.

Blog reis 2015 Chili en Colombia

2015: 12.427 views | 2016: 3.698 views | 2017: 1.382 views | 2018: 779 views | uit 92 verschillende landen

Blog reis 2016 – Iran en Armenië

2016: 10.463 views | 2017: 9.793 views | 2018: 2.945 views | uit 90 verschillende landen

Blog reis 2017 - Cuba en de Verenigde Staten

2017: 12.570 views | 2018: 3.019 views | uit 53 verschillende landen

Blog reis 2018 – Zuid Afrika en Zimbabwe

2018: 9.159 views | uit 76 verschillende landen

Als suggestie ter verbetering suggereert een respondent: “Misschien zou het netwerk in de bezochte landen iets actiever op peil gehouden kunnen worden? Zodat het na 10 jaar niet ineens gedateerd blijkt.” Aan nieuwe reizigers, die gebruik maken van de geboden informatie, en al dan niet reizen met steun van het Mondriaan Fonds, kan expliciet gevraagd worden een **update (blog)** te schrijven.

Met het oog op zichtbaarheid en representatie, verdient het aanbeveling om regelmatig facts & figures alsook aansprekend beeldmateriaal van het **internationaliseringbeleid te publiceren**, ook ten behoeve van de public relations rondom het programma.

Het Mondriaan Fonds heeft afgelopen periode een **nieuwe digitale wereldkaart** ontwikkeld die alle internationale activiteiten waaraan het fonds bijdraagt zichtbaar maakt. De kaart toont de zichtbaarheid van Nederland in het buitenland en de variëteit van de bijdragen: van de jaarlijkse oriëntatiereis tot de presentatie van hedendaagse beeldende kunst uit Nederland door buitenlandse instellingen.

Betere ontsluiting van de informatie voor toekomstige reizigers

Om de informatie over de reizen blijvend inzichtelijk te maken voor toekomstige reizigers, zijn in de loop der jaren verschillende initiatieven genomen. Nu zijn er maar liefst 3 websites: Mondriaanfonds.nl; de reisblogs en de international activities. De reisblogs hebben bovendien per jaar een blog met een eigen website-adres. Dit maakt het weinig overzichtelijk.

Dringende aanbeveling is om de informatie van alle reizen **op één plek overzichtelijk te ontsluiten** voor toekomstige reizigers naar de betreffende gebieden. We hebben begrepen dat inmiddels één website gemaakt wordt met alle informatie bij elkaar. Deze website wordt eerdaags gelanceerd: <https://www.orientationtrips.net/en/trips>.

De terugkoppeling naar het Nederlandse kunstveld maakt ook deel uit van de follow-up en zorgt ervoor dat de bevindingen resoneren in een grotere doelgroep. Dit geschiedt onder meer door de bijeenkomsten in het verlengde van de OR reizen, die worden georganiseerd door Haco de Ridder op verschillende ‘culturele knooppunten’ in het land. Daarnaast brengen de deelnemers hun kennis en visie in hun praktijk over aan vakgenoten en publiek.

5.4 Evaluatie en nazorg

Na terugkeer schrijft elke deelnemer een verslag ter evaluatie van de reis. Het Mondriaan Fonds houdt na het reis zo veel mogelijk contact. Ook de Biënnale van Venetië en de vele internationale tentoonstellingen en biënnales zijn daarin belangrijke contactmomenten. Evenals bezoekersprogramma’s van de collega fondsen, zoals het curatorenbezoek aan Art

Brussels van BAM. Het organiseren van een 'terug-kom-evenement', een presentatie, talk of iets dergelijks wordt belangrijk gevonden.

Regelmatig volgen er een of meerdere aanvragen voor subsidiëring van een project. Buitenlandse instellingen kunnen een aanvraag doen voor een "Bijdrage presentatie buitenland". Hiermee kan men een werk uit Nederland in het buitenland tonen en/of een bijdrage vragen voor een nieuwe productie.

Na afloop van de reis wordt aan de deelnemers een evaluatieformulier voorgelegd. Om de 5 jaar vindt een termijnevaluatie plaats. De aanbevelingen uit de jaarlijkse evaluaties van de deelnemers zijn telkens verwerkt in het nieuwe programma. Zo is onder meer de open uitnodiging geïntroduceerd en zijn (kleine) praktische onvolkomenheden opgelost.

OR 2016

6. Belang en maatschappelijk rendement

In dit hoofdstuk wordt gereflecteerd op de samenhang in doelstellingen, instrumenten en resultaten. De leidende vraag daarbij is: “Doen we het goede?”.

6.1 Belang van de oriëntatiereis in de globalisering van de Nederlandse kunstwereld

In zijn internationaal beleid legt Mondriaan Fonds legt de nadruk op artistieke ontwikkeling en verbinding in de vorm van uitwisseling en het stimuleren van de buitenlandse vraag naar beeldende kunst uit Nederland.

Meerwaarde in pre-projectfase

Duidelijk is dat de oriëntatiereizen een **meerwaarde hebben in de pre-project fase**. Het gaat met andere woorden, om de fase waarin nog geen kant en klaar project is gedefinieerd, het dient ter verkenning en niet ter ‘invulling’ van een vastomlijnd project. Daarmee is de oriëntatiereis **onderscheidend van en aanvullend** op projectgerelateerde instrumenten van het Mondriaan Fonds, zoals of een presentatie aanvraag. Diverse deelnemers en bezochte organisaties nemen ook deel aan andere programma’s, waardoor een waardevolle **synergie en cumulatie** van kennis en contacten ontstaat.

Zo benadrukt curator Madelon van Schie:

Het nut van de oriëntatie reis ligt vooral op het vlak van **kennismaking met en bewustwording van** andere, voor ons misschien minder voor de hand liggende kunstwerelden. Het creëren of aanhalen van banden met landen zoals Colombia en nu de Arabische Emiraten is van **maatschappelijk belang** omdat het bijdraagt aan een beter begrip van de wereld, wat via de deelnemende kunstenaars en curatoren doorgegeven kan worden aan een divers Nederlands publiek. En vice versa; initiatieven van Nederlandse bodem kunnen gemakkelijker in de bezochte landen ontplooid worden.

Meerwaarde in nieuwe en politiek complexe regio’s

Een aantal reizen voerden naar landen met een complex politiek landschap zoals Iran. Dit vraagt om een **behoedzaam manoeuvreren**, met voortdurend oog voor respectvolle en **wederkerige relaties**. Het Mondriaan Fonds heeft zich hierin aantoonbaar bekwaamd, zoals uit de beleidsevaluaties blijkt. Van Schie verwoordt het helder:

“Ik heb het idee dat het Mondriaan Fonds bewust voor landen kiest die minder voor de hand liggen, een **pionierspositie** inneemt. Daarmee zet Nederland zich natuurlijk ook in

positieve zin op de kaart. Het neemt de moeite om de kunstwereld van dergelijke landen te leren kennen, investeert in relaties voor de lange termijn.”

Pionieren in politiek complexe situaties leidt niet altijd tot direct resultaat. Zo was het lastig de opgedane contacten te verbinden aan haar huidige praktijk bij Stroom, Den Haag, vond curator Ilga Minjon. Zij schrijft:

The political situation in Cuba making exchange difficult, and at times not desired (when certain voices appeared all too monitored)...

Maar de reizen zijn van belang voor een beter begrip van urgente kwesties en meervoudige perspectieven. Mignon vervolgt:

... to place current discourse and European understandings of urgency in a critical, wider context; explore how issues such as funding, decolonization, institutionalism/self-and political climate are addressed in these spaces. The trip VERY much delivered in these hopes.

In Iran stuitten de deelnemers op censuur en was het moeilijk was om toegang te krijgen tot de underground. Kunstenaar James Beckett zegt hierover:

The quite difficult to access underground, and high level of censorship meant we were dodging obstacles, but arrived at a highly diverse set of initiatives and modes of navigation of a complex political landscape. There are also well connected nodes of initiatives and individuals which relate to a Dutch presence, which our visitation helped galvanise.

Het verblijf in Teheran maakte indruk op Zippora Elders:

I feel it is a valuable experience for us, visitors from Western Europe, to get in touch with other realities and be confronted with other possibilities and limitations, other systems of society, other frames of reference. When this relates to your physical appearance and gender identity, it becomes even more interesting – albeit annoying sometimes. But really, who am I to complain. Being here [in Teheran] makes me modest and I truly admire the people working in the arts and in other ways pushing boundaries, women and others not being the norm, especially.¹⁴

Volgens Nathanja van Dijk, van Tale of a Tub, Rotterdam is de meerwaarde:

To gain deeper knowledge of the art scene in Iran and how contemporary art reflects on and functions within a repressive regime. Furthermore I was eager to discover Armenia and its art scene, which was a blind-spot before the OT.

¹⁴ <https://orientationtrip2016.wordpress.com/2016/10/26/first-introduction-to-tehran-from-a-girls-perspective/>

The visit has allowed me a profound insight in the artistic and institutional infrastructure of both Iran and Armenia.. On a conceptual level the visit allowed me to further develop my thought about the developments in contemporary art in relation to the social-political context within which artists are operating.

Haar reis leidde tot samenwerking met Mahmoud Bakshi in de groepstentoonstelling “The Liar’s Cloth, in Grimm, Amsterdam 2018 en de deelname van de fotograaf Mohammad Ghazali aan een andere groepstentoonstelling die zij samenstelde.

Meerwaarde maatwerk Mondriaan Fonds

Het kabinet richtte zich in de beleidsperiode 2013-2016 expliciet op economisch belang, handelsbetrekkingen en export van Nederlandse kunst. Inmiddels is sinds 2017 het beleid daarnaast ook weer gericht op het intrinsieke belang van artistieke uitwisseling en wederkerigheid. Ook wil het kabinet de diverse landenbezoeken meer coördineren, bijvoorbeeld via Dutch Culture. Gevraagd is hoe men de positie van het Mondriaan Fonds daarin ziet.

Verskillende respondenten menen dat het Mondriaan Fonds fijnmaziger is dan menig generiek landeninstituut, dat toch breder, minder gedifferentieerd en overkoepelend is. Het Mondriaan Fonds heeft een wereldwijd netwerk opgebouwd (ook met het Internationaal Bezoekers Programma) van toonaangevende curatoren en kunstenaars. Deze **vakspecifieke aansluiting is bepalend voor de kwaliteit van het programma.**

“Het gaat om de juiste mensen daar ter plaatse, de juiste toegangen te vinden en niet te blijven steken op een algemeen ('ambassade') niveau. Als een doel of een groep te breed is qua interesses kan zo'n reis snel hol worden ben ik bang.” aldus Madelon van Schie.

Curator Stephanie Noach (Evaluatie OR 2015, direct na afloop): “Gedurende onze reis hebben we een groot aantal musea en kunstruimtes bezocht. Hoewel we ons voornamelijk richtten op instellingen van moderne en contemporaine kunst, hebben we ook geschiedenis- en herinneringsmusea, sociale projecten, beurzen, kunstenaarsstudio's en residentieplekken bezocht. De combinatie van beeldende kunstinstellingen, sociaal geëngageerde projecten en historische musea helpen om de lokale context in Chili en Colombia vanuit verschillende plekken te bezien.”

Cruciaal is het identificeren van de juiste **artistieke en transformatieve knooppunten** ter plaatse. Dit gaat verder dan het bezoeken van alleen de topinstellingen en grote instituties. Juist lokale kleinere instellingen, collectieven en onafhankelijke curatoren moeten bereikt moeten worden om en goed begrip te krijgen van de situatie daar. Dit vergt maatwerk.

Daarbij gelden een aantal **samenhangende succesfactoren**¹⁵:

¹⁵ Samengesteld op basis van de interviews.

Succesfactoren voor de ontwikkeling en organisatie van de oriëntatiereis als beleidsinstrument
- kennis: zorgvuldig vooronderzoek; goed ingevoerd in de vakspecifieke behoeften van het NL veld en van het doelgebied
- attitude: vertrouwen, duurzaamheid en transparantie, respect en wederkerigheid
- gedrag: afgewogen set aan beleidsinstrumenten, synergie en cumulatieve effecten
- reputatie: goede staat van dienst en opgebouwde reputatie, verlenen het programma en de organisatoren het vereiste vertrouwen en geloofwaardigheid binnen de Nederlandse en internationale kunstscene.

“Diversiteit is natuurlijk heel belangrijk. Daarom moet het programma vanuit verschillende invalshoeken worden samengesteld, van grote instituten tot actuele kunstenaarsinitiatieven die anders onder de radar blijven. Daartoe is het Mondriaan Fonds als geen ander in staat”, zegt Curator Stephanie Noach. Zij vervolgt: “Mondriaan Fonds is gekend in het buitenland. Dat een klein land als Nederland toch een belangrijke rol speelt in de internationale kunstwereld, is voor een heel groot deel te danken aan het Mondriaan Fonds, meent Stephanie Noach. Het moet bewaakt worden om artistiek en kunsthistorisch mee te blijven doen. Voor in Nederland actieve kunstenaars, curatoren en collecties zijn buitenlandse reizen en internationale samenwerkingsprojecten onmisbaar.”

6.2 Meerwaarde voor vernieuwing

Een gewaardeerd aspect van het programma is de **open en lerende attitude**. Verkenning van samenwerking in nieuwe regio's draait om het geleidelijk opbouwen van wederzijds begrip.

Zo maant een van de deelnemers: “Be open minded and try to understand what is happening in the world without judging it immediately from a European perspective but try to understand it from the local situation.”

Samuel Leuenberger Salts, Zwitserland (OR 2016) verwoordt het zo: To discover a new culture, reduce cultural stereotypes and encounter new artistic voices. A constant attempt to learn new things and to reduce prejudice. Learning by unlearning.

De Oriëntatiereizen zijn (evenals het internationale Bezoekers Programma) gericht op **artistiek en curatoriaal onderzoek en ontwikkeling**. Dit is overeenkomstig met de missie en doelstellingen van het Mondriaan Fonds en met de fundamentele waarden in de

internationale kunstwereld. Een **gelijkwaardige houding** legt de basis voor een duurzame culturele uitwisseling en daarmee (op termijn) handelsbevordering en marktverruiming. Bij de opbouw van banden met 'nieuwe' landen spelen zowel OR als het IBP een cruciale rol. Het Mondriaan Fonds zou steviger stelling kunnen nemen in het debat over internationalisering en het belang van **vernieuwing van de kunstpraktijk** in Nederland en een **interculturele dialoog** blijven benadrukken.

OR 2018

6.3 Conclusie: artistieke / maatschappelijke meerwaarde

OR is een van de instrumenten in het internationaliseringbeleid die middels **ontwikkeling en verbinding** bijdragen aan een vitale kunstsector. De oriëntatiereis zorgt voor uitwisseling en draagvlak en vervult een belangrijke rol in het ontginnen van minder bekende en politiek complexe regio's, in de oriëntatiefase. Via de reis leggen curatoren, kunstenaars en critici de eerste contacten, waaruit – in de meeste gevallen – duurzame netwerken ontstaan die de komende jaren ook in Nederland hun weerslag zullen krijgen en uitmonden in concrete resultaten. Daarnaast gaat het ook om betekenisvolle contacten onder reisgenoten en een bijdrage aan de zuid-zuid relaties, waar de basis gelegd wordt voor verdergaande dialoog, toekomstige samenwerking en de versterking van de positie van Nederland daarin.

Duidelijk is dat de oriëntatiereizen een **meerwaarde hebben in de pre-project fase**, het dient ter verkenning. Een aantal reizen voerden naar landen met een complex politiek landschap zoals Iran. Dit vraagt om een behoedzaam manoeuvreren, met voortdurend oog voor respectvolle en wederkerige relaties. Het Mondriaan Fonds heeft zich hierin aantoonbaar bekwaamd, zoals uit de beleidsevaluaties blijkt. De reizen zijn van belang voor een **beter begrip van urgente mondiale kwesties en meervoudige perspectieven**.

Het Mondriaan Fonds heeft een **wereldwijd netwerk** opgebouwd (ook met het Internationaal Bezoekers Programma) van toonaangevende curatoren en kunstenaars. Cruciaal is het identificeren van **de juiste artistieke en transformatieve knooppunten** ter plaatse. Dit gaat verder dan het bezoeken van alleen de topinstellingen en grote instituties. Juist lokale initiatieven en onafhankelijke curatoren geven waardevol zicht op de situatie.

De Oriëntatiereizen zijn (evenals het internationale Bezoekers Programma) gericht op **artistiek en curatoriaal onderzoek en ontwikkeling**. Dit is overeenkomstig met de missie en doelstellingen van het Mondriaan Fonds en met de fundamentele waarden in de internationale kunstwereld. Een **gelijkwaardige houding** legt de basis voor een duurzame culturele uitwisseling en daarmee (op termijn) handelsbevordering en marktverruiming. Bij de opbouw van banden met 'nieuwe' landen spelen zowel OR als het IBP een cruciale rol. Het Mondriaan Fonds zou steviger stelling kunnen nemen in het debat over internationalisering en het belang van **vernieuwing van de kunstpraktijk** in Nederland en een **interculturele dialoog** blijven benadrukken.

Kijkend naar de positie van Nederland, in internationaal perspectief, kan op basis van deze evaluatie worden vastgesteld dat Europa nog altijd een voorsprong heeft als het gaat om culturele infrastructuur en (overheids) steun voor verspreiding en ontwikkeling van kunst. Fondsen zoals het Mondriaan Fonds, die bereid zijn te investeren in hun eigen kunstenaars en instellingen, spelen cruciale rol in het behouden van deze positie. Niet alleen door te investeren in het verspreiden en promoten van Nederlandse kunst, maar vooral ook door zich open en actief te blijven verhouden tot internationale ontwikkelingen; daarvan te **leren en de actuele kunstpraktijk in Nederland te blijven vernieuwen** in relatie tot de

voortdurend veranderende werkelijkheid. De Oriëntatiereis en het Internationaal Bezoekers Programma) spelen hierin een belangrijke rol.

Geconcludeerd kan worden dat de oriëntatiereis een efficiënt en effectief instrument is die bijdraagt aan de ontwikkeling en vernieuwing van de kunstpraktijk in Nederland en de versterking van de interculturele competenties van de in Nederlands actieve kunstenaars, bemiddelaars en hun publiek., waarmee het een maatschappelijk relevante rol vervult. De reis voldoet ruimschoots aan de achterliggende doelen en motivatie van het Mondriaan Fonds.

De Oriëntatiereis is een (financieel) relatief bescheiden programma. Niettemin gaat er een sterke **innoverende werking** van uit op internationale netwerken, tentoonstellingspraktijk, kennis en publiek debat, die **op lange termijn doorwerkt**. Gezien het belang daarvan voor de sector wordt **voortzetting op het huidige hoge niveau en zo mogelijk uitbreiding** van de Oriëntatiereizen aanbevolen.

OR 2016

7. Aanbevelingen

Tot slot, de belangrijkste aanbevelingen samengevat.

Selectie deelnemers

Het is goed om de **open call** zo breed mogelijk uit te zetten en (potentieel) geschikte kandidaten **actief aan te moedigen** om mee te dingen.

Programma en meerwaarde

Juist de fijnmazige aanpak en het maatwerk zijn voor de kunstwereld relevant. Zet dat voort.

Bestemming

Twee respondenten geven deze suggesties:

- South east Asia will be next heat of art scene since Indonesian artist-collectives appointed as next Documenta director.
- Include more artists? And personally I would like to suggest an orientation trip to North Korea and the Russian part of Far East.

Communicatie

Om de informatie over de reizen blijvend inzichtelijk te maken voor toekomstige reizigers, zijn in de loop der jaren verschillende initiatieven genomen. Nu zijn er maar liefst 3 websites: Mondriaanfonds.nl; de reisblogs en de international activities. Dringende aanbeveling is om de informatie van alle reizen **op één plek overzichtelijk te ontsluiten** voor toekomstige reizigers naar de betreffende gebieden.

Publiceer regelmatig (online) de facts & figures, als ook aansprekend beeldmateriaal van de directe en indirecte effecten van de oriëntatiereizen en de samenhang van het internationaliseringbeleid.

Verbreiding financiën

Internationalisering is van groot belang en het bezoekersprogramma is buitengewoon effectief; **meer investering zou dan ook gerechtvaardigd zijn**. Dit met name voor de ondersteuning van (onbegeleide) vervolgbezoeken in de pre projectfase en ondersteuning voor uit de reizen voortvloeiende programmering en debat.

Wees alert op het verschil in de (verborgen) kosten voor **zelfstandigen en freelancers** ten opzichte van de institutionele deelnemers, die in **dienstverband** werken. Beeldend kunstenaars, free lance curatoren en critici investeren veel onbetaalde uren in de reis. Voor verantwoordelijken in een instelling is het juist moeilijk zich voor 15 dagen vrij te maken van

andere verplichtingen. Het verdient aanbeveling naar een paar oplossingsrichtingen te kijken, mede in het licht van de arbeidsmarktagenda en de Fair Practice Code¹⁶.

- Mogelijkheden van cofinanciering / een scholingsregeling voor zelfstandigen
- Het hanteren van verschillende deelname-tarieven voor zelfstandigen en instellingen
- Mogelijkheden voor een korter reisprogramma.

OR 2018

¹⁶ <https://fairpracticecode.nl/nl> De aandacht hiervoor is mede gerechtvaardigd door de veelal precare positie van werkenden in de kunstsector, makers en zelfstandigen in het bijzonder.

8. Praktische suggesties ten aanzien van het programma

Uit het onderzoek komen verschillende suggesties van deelnemers naar voren. We noemen de belangrijkste.

Samenstelling van de groep en het programma

Een respondent stelt voor om het aantal kunstenaars per reis (thans 2) uit te breiden en om meer kunstenaarsateliers te bezoeken.

De grootte van de groep

Merendeel is tevreden met de grootte van de groep, een aantal mensen suggereert om op momenten de groep op te delen in kleinere groepen met gedeelde interesses, met name omdat een grote groep onhandig is bij het bezoeken van een galerie of een kunstenaarsatelier.

Kennismaking vooraf

Een deelnemer stelt voor om voorafgaand aan de Oriëntatiereis een bijeenkomst te organiseren waar alle deelnemers een presentatie van hun werk geven, wat een goed uitgangspunt vormt voor de verdieping van de contacten tijdens de trip.

De maatschappelijke context

Een deelnemer zou de steden zelf graag beter leren kennen, in de zin van de geschiedenis en de architectuur, en zou ook andere gebieden dan de beeldende kunst willen exploreren zoals theater en dans.

Een andere deelnemers suggereert meer inzicht in verbanden in het programma tussen kunst en sociale/lokale organisaties. Bijvoorbeeld door middel van een kleine conferentie of workshop, in aanvulling op de huidige opzet.

Promotie en social media

Een respondent vraagt zich af of social media, bijvoorbeeld een Facebookpagina van de reis geen grotere reikwijdte zou hebben dan de huidige blog. Dat is op zich terecht. Maar tegelijkertijd zijn de social media erg vluchtig en is de informatie achteraf niet goed terug te vinden. Als medium voor het Mondriaan Fonds werkt dit hooguit aanvullend, en vooral als promotie op het moment zelf.

Voor de ontsluiting van informatie voor toekomstige reizigers naar de betreffende gebieden zijn andere kanalen nodig. Zie ook hierboven.

We merken op dat de aanbevelingen van de vorige periode met goed gevolg zijn geïmplementeerd.

9. Bronnen

9.1 Geraadpleegde bronnen

- Mondriaan Fonds Beleidsplannen 2013-2016, 2017-2020
- Addendum bij beleidsplan Mondriaan Fonds 2013-2016 (sept 2012)
- Jaarverslagen Mondriaan Fonds 2014- 2018
- Evaluatie Oriëntatiereis 2009-2013 Gottschalk Cultureel Advies, 2014
- Evaluatie Oriëntatiereis 2004-2008 Gottschalk Cultureel Advies, 2009
- Cultuur als kans. Beleidsdoorlichting van het internationaal cultuurbeleid 2009-2014, Inspectie Ontwikkelingssamenwerking en Beleidsevaluatie, maart 2016.
- Advies over internationaal cultuurbeleid, Raad voor Cultuur, maart 2016.
- Beleidskader internationaal cultuurbeleid 2013 – 2016 en 2017 – 2020, Ministerie OCW
- OR Programma's 2014 t/m 2018
- Reisverslagen deelnemers Oriëntatiereizen 2014-2018
- Orientation trip weblogs (sinds 2009): 2018 | 2017 | 2016 | 2015 | 2014 | 2013 | 2012 | 2011 | 2010 | 2009
- Websites van Mondriaan Fonds, Flemish Art Institute, Danish Arts Agency, diverse deelnemers en bezochte instellingen

9.2 Geïnterviewden

Met dank aan de uitvoerige reacties van de respondenten.

Met de volgende bezoekers en bezochte personen is – naast de enquête – uitvoeriger contact geweest, hetzij door nadere mailwisseling, telefonisch interview of gesprek.

- Frank Koolen, kunstenaar (OR en lid adviescommissie)
- Madelon van Schie, curator/researcher
- Stephanie Noach, curator
- Nicole Schweizer, Musée cantonal des Beaux-Arts Lausanne
- Haco de Ridder, Senior project officer international relations Mondriaan Fonds
- Sarah Malko, bestuurssecretaris Mondriaan Fonds

10. Bijlage: Deelnemers 2004-2018

PARTICIPANTS OT 2014

NR	INVI TED	NAME	SURNA ME	FUNCTION	INSTITUTE	CITY	CTRY
1	MF	Mrs. Birgit	Donker	Director	Mondriaan Fund	Amsterdam	NL
2	MF	Mr. Haco	de Ridder	International Relations	Mondriaan Fund	Amsterdam	NL
3	MF	Mrs. Renilde	Steeghs	Ambassador for Cultural Co-operation	Ministry of Foreign Affairs	Den Haag	NL
4	MF	Mrs. Galyaeva	Ksenia	Artist	www.kseniagaliaeva.com	Amsterdam	NL
5	MF	Mrs. Rumiko	Hagiwara	Artist	www.rumikohagiwara.com	Amsterdam	NL
6	MF	Mrs. Winnie	Teschma cher	Curator	www.deketelfactory.nl	Schiedam	NL
7	MF	Mr. Rob	Kniijn	Artistic director	www.heden.nl	Den Haag	NL
8	MF	Mrs. Juliette	Jongma	Director	www.juliettejongma.com	Amsterdam	NL
9	MF	Mrs. Wilma	Sütö	Curator Modern & Contemporary Art	www.stedelijkmuseumschiedam.nl	Schiedam	NL
10	BAM	Mrs. Lissa	Kinnaer	International Relations	BAM	Brussels	B
11	BAM	Mrs. Lieze	Eneman	Assistent curator	CCStrombeek	Strombeek	B
12	BAM	Mr. Pieter	Vermeulen	independent curator and researcher			B
13	DAC	Mrs. Ane	Bülow	Senior advisor Visual Arts	DAC	Copenhagen	DK
14	DAC	Mrs. Julie Horne	Møller	Curator	Horsens Art Museum	Horsens	DK
15	DAC	Mrs. Pernille	Albrethsen	editor of Kunstkritikk, independent critic, editor and curator	Kunstkritikk	Copenhagen	DK
16	PH	Mrs. Julie	Enckell	Director	Musée Jenisch Vevey	Vevey	CH
17	PH	Mr. Nicola	Ruffo	Journalist and curator	Nicola Ruffo	Zurich	CH
18	AB	Mrs. Annette	Schönholzer	Director of New Initiatives	Art Basel	Basel	CH

PARTICIPANTS OT 2015

N R.	GUE ST*	NAME	SURNAME	FUNCTION	INSTITUTE	CITY	CTRY
1	MF	Mrs. Rossella	Biscotti	artist		Rotterdam	NL
1	MF	Mrs. Birgit	Donker	Director	Mondriaan Fund	Amsterdam	NL
2	MF	Mr. Haco	de Ridder	International Relations	Mondriaan Fund	Amsterdam	NL
4	MF	Mrs. Madelon	van Schie		http://nectar-artprojects.nl/	Amsterdam	NL
5	MF	Mr. Martijn	van Nieuwenhuizen	Curator	Stedelijk Museum	Amsterdam	NL
6	MF	Mrs. Stephanie	Noach	Freelance curator and writer		Amsterdam	NL
7	MF	Mr. Dick	Verdult	artist		Son en	NL

						Breugel	
8	MF	Mrs. Rieke	Vos	initiator and curator	festival of sports	Amsterdam	NL
9	KP	Mrs. Lissa	Kinnaer	International Relations	FAI	Brussels	B
10	KP	Mr. Alan	Quireyns	Artistic director	AIR Antwerp	Antwerp	B
11	KP	Mr. Sven	Augustijnen	Artist		Brussels	B
12	DAC	Mrs. Helga	Christofferson	Assistant curator	New Museum	New York	US
13	DAC	Mrs. Merete	Jankowski	Director	Overgarden	Kopenhagen	DK
14	DAC	Mrs. Ane	Bülow	Senior advisor Visual Arts	DAC	Copenhagen	DK
15	PH	Mrs. Marianne	Burki	Head Visual Arts	Pro helvetia	Zurich	CH
16	PH	Mr. Thomas	Seelig	co-director	Fotomuseum Winterthur	Winterthur	CH
17	PH	Mrs. Isaline	Vuille	Curator & Writer		Geneva	CH

PARTICIPANTS OT 2016

N R.	GUEST*	NAME	SURNAME	FUNCTION	INSTITUTE	CITY	CTRY
	MF	Mr. James Merton	Beckett	artist	James Beckett	Amsterdam	NL
1	MF	Mr. Haco	de Ridder	International Relations	Mondriaan Fund	Amsterdam	NL
2	MF	Mrs. Birgit	Donker	Director	Mondriaan Fund	Amsterdam	NL
3	MF	Mrs. Zippora	Elders	Artistic Director	Kunstfort Vijfhuizen	Vijfhuizen	NL
4	MF	Mr. Jaap	Guldemond	Director of exhibitions	Eye	Amsterdam	NL
6	MF	Mrs. Paulien	Oltheten	Artist	Paulien Oltheten	Amsterdam	NL
7	MF	Mrs. Nathanja	van Dijk	Director	A Tale of a Tub	Rotterdam	NL
8	MF	Mr. Eelco	van der Lingen	Director	Nest	Den Haag	NL
9	FAI	Mr. Felix	De Clerck	Director	FAI	Brussels	B
10	FAI	Mr. Dirk	De Wit	International Relations	FAI	Brussels	B
11	FAI	Mrs. Lissa	Kinnaer	International Relations	FAI	Brussels	B
12	FAI	Mrs. Louise	Osieka	Director	CIAP	Hasselt	B
13	DAF	Mr. Toke	Nielson	Freelance Curator		Copenhagen	DK
14	DAF	Mr. Jacob Fabricius	Sorensen	Artistic Director	Kunsthall Aarhus	Copenhagen	DK
15	DAF	Mrs. Tine	Vindfeld	Senior advisor Visual Arts	DAF	Copenhagen	DK

16	PH	Mr. Samuel	Leuenberg er	Director	Salts		CH
17	PH	Mr. Balthazar	Lovay	Artistic director	FRI-ART	Fribourg	CH

PARTICIPANTS ORIENTATION TRIP 2017

NR	Name	Function	Institute
Mondriaan Fund guests			
1	Roel Arkestijn	Curator	https://www.dedomijnen.nl/tentoonstellingen/
2	Dina Danish	Artist	http://www.dinadanish.com/
3	Haco de Ridder	Senior project officer international relations	www.mondriaanfonds.nl
4	Birgit Donker	Director	www.mondriaanfonds.nl
5	Remy Jungerman	Artist	http://www.remyjungerman.com/
6	Xander Karskens	Artistic director	http://www.cobra-museum.nl/en/
7	Ilga Minjon	Curator	http://www.stroom.nl/
8	Vincent van Velzen	Curator, writer	http://www.metropolism.com/en/
Danish Arts Foundation guests			
9	Marie Dufresne	Curator	http://www.vejlemuseerne.dk/vejlemuseerne-vejle-museums
10	Aukje Lepoutre Ravn	Independent curator, writer and art historian	http://www.rodasten.com/index.php/en/home
11	Tine Vindfeld	Senior adviser in visual arts	Danish Arts Foundation
Flanders Arts Institute guests			
12	Wim Waelput	Founding director and curator	http://www.kioskgallery.be/en
Pro Helvetia guests			
13	Valentina Locatelli	Assistant curator	https://www.kunstmuseumbern.ch/
14	Nicole Schweizer	Curator	http://www.mcba.ch/en/home-page/

PARTICIPANTS OR 2018

NR	NAME	INSTITUTE	CTRY
1	Bangma, Anke	TENT	NL
2	Bergholtz, Frederique	If I Can't Dance	NL
3	Bülow, Ane	Danish Art Foundation	DK
4	de Ridder, Haco	MF	NL
5	Donker, Brigit	MF	NL
6	Fahmy, Olivia Alexandra	Tunnel Tunnel Lausanne	CH
7	Gassert, Doris	Fotomuseum	CH
8	Jensen, Anders Gaardboe	Holstebrokunst museum	DK
9	Kaersenhout, Patricia	kunstenaar	NL
10	Kinnaer, Lissa	Kunstenpunt. BE	BE
11	Kritis, Helena	beursschouwburg	BE

12	Leunbach, Kit		DK
13	Oesterby, Annette	Danish Arts Agency's visual art centre	DK
14	Weigl, Florian	V2 Rotterdam	NL
15	Wyk van, Farren		NL
16	Zondervan, Annet	CBK ZO	NL

11. Bijlage: Questionnaire Orientation Trip

Network

Are you still in touch with any of the people or organisations in the visited country? If so, please list.

Are you still in touch with any of your fellow participants? If so, please list.

Are any of these contacts still valuable in your current practice? If so, can you please comment on this.

Concrete outcome

Have any projects directly or indirectly evolved from your visit?

If so, please list what, when and where (exhibitions, lectures, articles, curatorship, etc).

If not, can you please comment on this.

Do you expect to achieve (directly or indirectly) future professional results from this trip?
What kind of plans do you have?

Professional development

What were your aims for your visit? And did it answer to your expectations?

What has the visit meant for your current practice, in terms of knowledge and your outlook on artistic practice?

Do you feel the trip resulted in a comprehensive overview of contemporary (visual) art and culture in the visited country, and gave you (more) insight into local situations?

Would you have any suggestions or advice with regards to future Orientation visits and/or the international policies of the Mondriaan Fund? Please feel free to add any other comments or experiences.

Do you allow us to quote you (from your earlier trip review and this questionnaire) in the final report? YES /NO